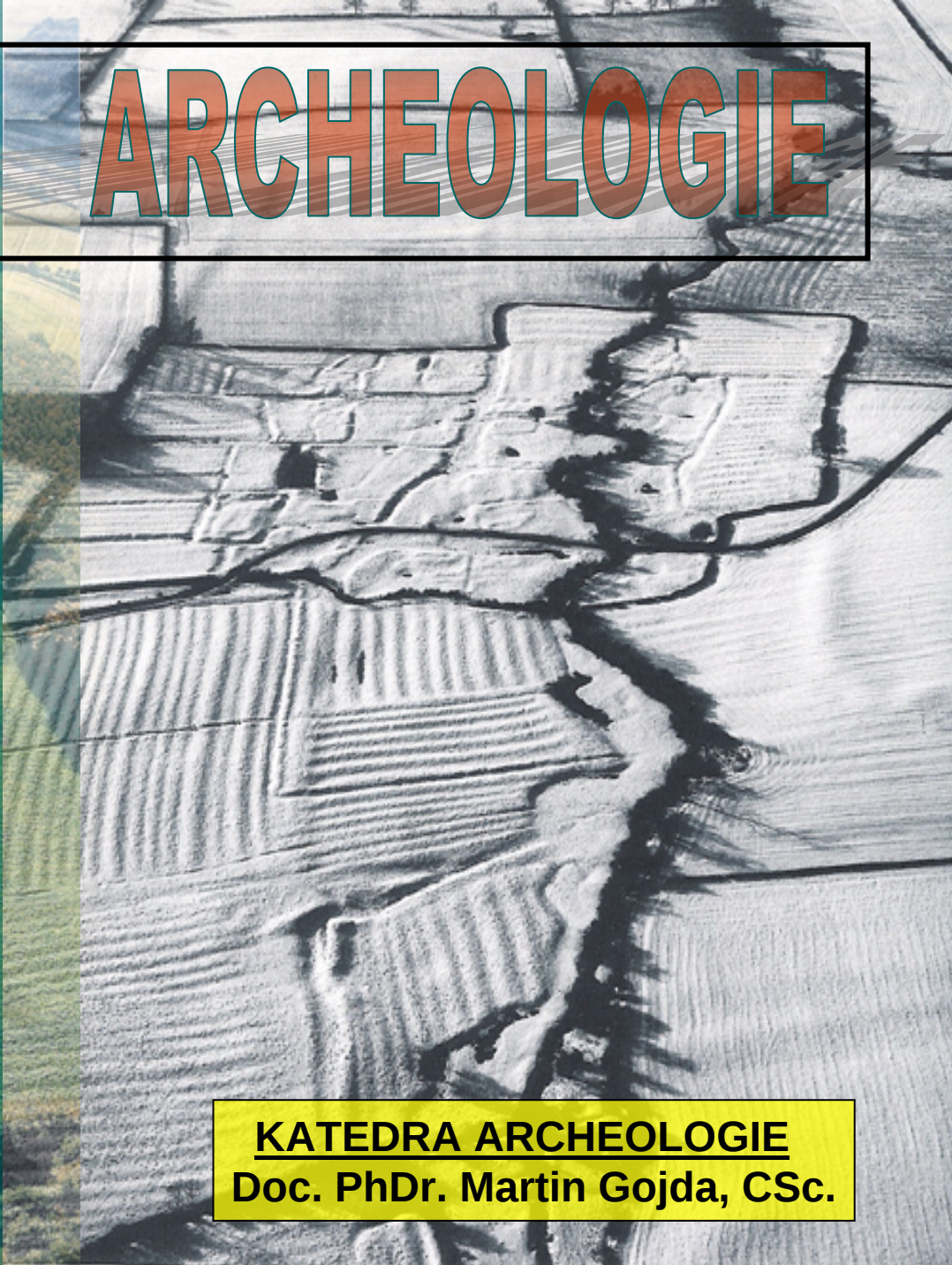

KRAJINNÁ

ARCHEOLOGIE

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA
Fakulta filozofická

KATEDRA ARCHEOLOGIE
Doc. PhDr. Martin Gojda, CSc.

13. - 16. Vývoj a podoba krajiny

(pravěk – středověk – novověk)

13. PALEOLIT
NEOLIT

MEZOLIT
ENEOLIT

Krajina a revoluce

VÝZNAMNÉ PŘELOMY VE VÝVOJI
KULTURNÍ KRAJINY
ČESKÝCH ZEMÍ

Jiří Sádlo
Petr Pokorný
Pavel Hájek
Dagmar Dreslerová
Václav Cílek

malá skála

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY KRAJINY MLADŠÍHO PALEOLITU

V poslední době značný pokrok v rekonstrukci podoby krajiny pozdní doby ledové: nález a palynologické zpracování nepoškozených **profilů svrchně pleistocénního stáří**, které byly tvořené rašelinou (Čechy, *Morava, Slovensko*).

Karpatská oblast – od kotlin po střední polohy karp. pohoří byla rozšířena lesní společenstva: chladné výkyvy – modřín a borovice limba („světlá sibiřská tajga“); teplejší/vlhčí období – smrk s olší a borovicí lesní. Fauna: zástupci jak tundry a stepí, tak i druhy vysloveně lesní.

Moravské úvaly měly řídké porosty dřevin, bohaté keřové patro a vysokostébelnou vegetaci; velký počet mokřadů (svojí úživností vhodných pro výskyt velké glaciální fauny).

Čechy: na rozdíl od karpatské oblasti, která byla v podstatě lesního charakteru měly v závislosti na nadmořské výšce a dalších přírod. poměrech ráz stepní až lesní tundry. Např. vlhčí oblasti J Čech: hojný výskyt keřových porostů; střední Čechy: bylinná vegetace step. charakteru. **Krajina měla více otevřený ráz než území Karpat.**

V extrémních situacích kontinentál. klimatu byla charakteristická mozaikovitost různých biotopů – v malých vzdálenostech v morfolog. členitém terénu se vyskytovaly rostliny s odlišnými klimat. nároky.

Otázka pojetí **KRAJINY A JEJÍHO STRUKTUROVÁNÍ** již lovecko-sběračskými společnostmi mladšího paleolitu.

Výzkum hierarchizace lokalit (velké-střední-malé) a jejich vnitřní členění na příkladu gravettienů v oblasti Pavlovských vrchů a Uherskohradištska.

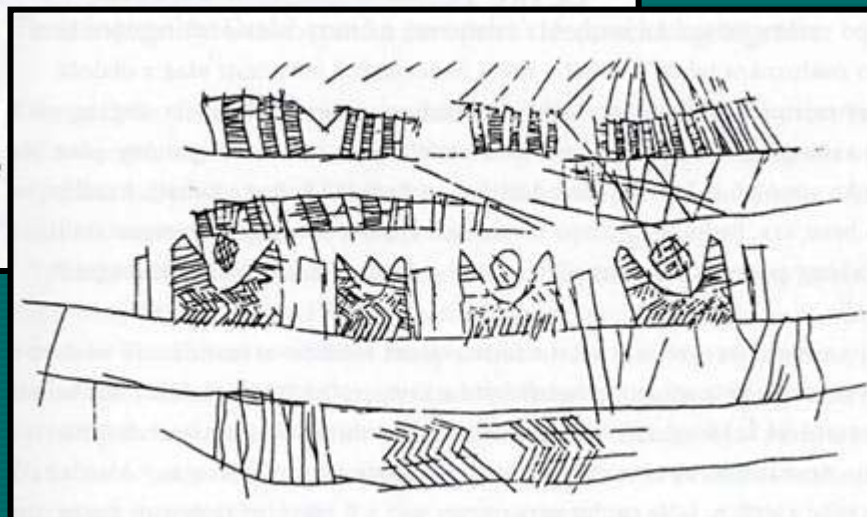
Otázka teritoriálního chování člověka **staršího paleolitu**: v Čechách: 1-4 lovecké komunity, jejich domovský okrsek: území o poloměru 30-35 km (etnolog. analogie: Nunamiuté); pravděpod. oblasti paleo-Labe, - Vltavy, - Berounky, - Ohře

Tzv. pavlovská mapa

Obr. č. 25: Pavlovská mapa (stáří asi 25 000–27 000 let). Zlomek mamutího
Pravda, J. (Mapy 1992), s. 24.

Údajná znázornění mladopaleolitické
krajiny (rytina na mamutím klu)

MORAVA

Stala se (po ústupu ledovců na konci glaciálu) významným střeoevropským koridorem, komunikací v S-J směru za zdroji kamenné suroviny a pravidelně migrujících stád lovné zvěře.

Morava v mladém paleolitu (gravettien, cca 28-22 tis. BC:
4 krajinné typy (vycházejí z geomorfologie terénu)

A. Krasové oblasti v oblasti pahorkatin, nadm. výška: 300 - 500 m n.m., chybí vazba na systém velkých řek, nepřímý kontakt s nížinami.

B. Okrajové zóny mezi pahorkatinami a nížinami, 250 – 400 m n.m., což umožňuje kontrolovat a využívat oba typy přírod. prostředí; též tyto oblasti vzdáleny od větších řek.

C. Údolí velkých řek – pravidelně jsou zde rozmístěna velká gravettská sídliště (80-120 km od sebe) v polohách nad úrovní záplav a s výhledem na pohyby stád.

D. Pahorkatina do nadm. výšky 500 m

Tab. 1. Charakteristika krajinných typů A–D a jejich osídlení v paleolitu Moravy.

Typ	A	B1	B2	C	D
Výška [m n. m.]	300–500	250–400	250–400	200–300	do 500
Charakter	vrchovina/kras	nížina/vrchovina	nížina/vrchovina	údolí řek	vrchovina
Kamenné suroviny	dostupné	hojné	hojné	většinou chybí	vzácné
Využití	jeskyně jako úkryt	strategické polohy	chráněná údolí	řeky, průchody	kolonizace
K u l t u r y	moustérien micoquien magdalénien epimagdalénien	bohunicien szeletien aurignacien	epigravettien	gravettien	szeletien pozdní paleolit

Srovnání
a uhersko

1. Poloh
2. Strate

3. Orien
4. Poloh
5. Relat

U obou
kumulu

Otázka:

SECTION 6 : PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR / UPPER PALAEOLITHIC

Colloques / Symposia 6.2 & 6.5

Perceived Landscapes and Built Environments

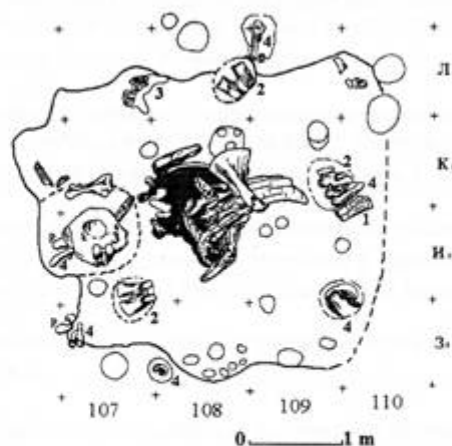
The cultural geography of Late Paleolithic Eurasia

Édité par / Edited by

S. A. Vasil'ev

O. Soffer

J. Kozlowski

BAR International Series 1122
2003

ko-pavlovské
ině parametrů

ien) se výrazně
n n.m.

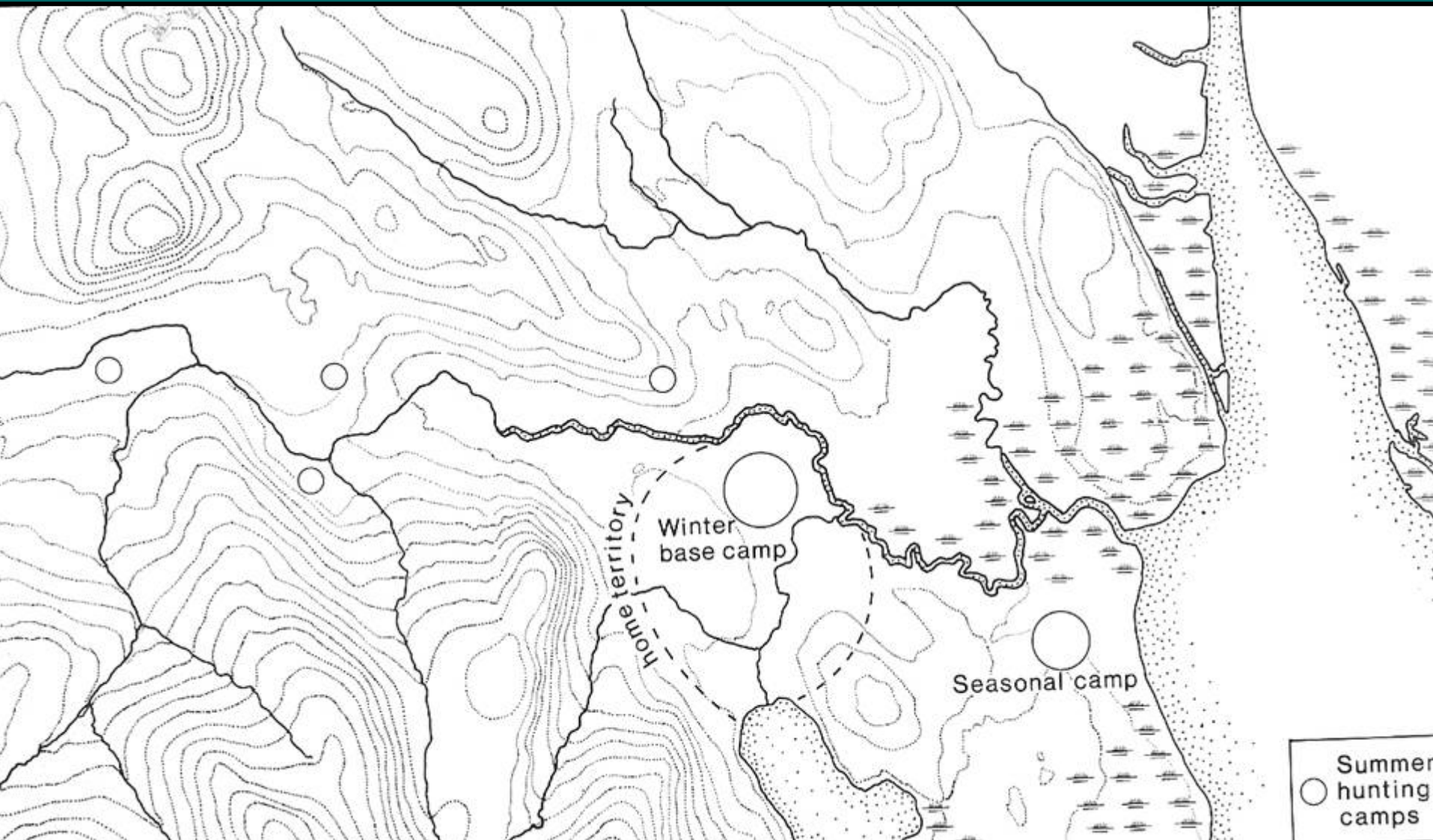
rači-rybáři
člověk
cky, tj.
ktických
žování stezek)

Krajina v mezolitu

Krajina mezolitu s identifikovanými sezónními (letními) stanicemi a základním (zimním) táborem

Výzkumy mezolitických sídlišť

Českolipsko- Děčínsko

Jeden z nejlépe prozkoumaných mezolitických regionů ve střední Evropě (40 lokalit). Nejbohatší lokalita: převis Arba u Srbské Kamenice (tisíce kusů štípané industrie získaných při výzkumu)

Sídlení: skalní převisy pískovc. plošin, polohy při výrazných vrcholech kopců, břehy potoků a vodních nádrží, močálů a slatinišť.

Nejmladší fáze zdejšího osídlení: současná s nejstarším neolitem.

MEZOLITICKÝ AREÁL V TÅGERUP (Švédsko)

Jedno z největších mezolit. sídlišť ve Skandinávii. Kontinuální osídlení v období 6400 – 5200 BC. Doklady postupných, ale výrazných změn v organizaci sídlení, ve využití krajiny a v obstarávání potravy (kultury kongemoská a ertebölská). Sídlní areál má výrazné znaky dlouhodobého trvale obývaného prostoru s kontinuitou obydlí na stejném místě (včetně velké pravoúhlé stavby 14 x 6,5 m a kruhových obydlí o prům. 7-8 m).

Pohřebiště starší fáze osídlení (6400-5200 BC) je umístěno ve vzdálenosti cca 100 m od současného obytného areálu– odlišné od situace v mladším období.

Vývoj klimatu a přírodního prostředí v mezolitu a neolitu – *biostratigrafické členění*

PREBOREÁL (9000 – 8000 BC): oteplování, šíření borovice lesní, břízy, osiky. Začátek tvorby černozemí (suché teplé oblasti se stepní předalpínskou vegetací). První náročnější dřeviny (dub, líska).

BOREÁL (8000 – 6500 BC): rychlé zvyšování teploty a vlhkosti. Šíření doubrav a ušlechtilých listnáčů (lípa, jilm, jasan), v drsnějších Vyšších polohách – smrk. Od poloviny boreálu - silný podíl lísky (parkový ráz krajiny – přechodné zóny mezi lesem a otevřenými Plochami). Místy přetrvávají formace černozemní stepi.

ATLANTIK (6500 – 4000 BC): maximální teplota a vlhkost (o 80 – 100% přesahuje současný průměr). Nástup zapojených lesů (smíšené doubravy / smrčiny), zastavený příchodem zemědělských komunit osídlujících přednostně teplé suché nížiny a nízké pahorkatiny.

VÝVOJ PODOBY KRAJINY V NEOLITU

v procesu tzv. neolitizace

- a) varianta modernistická
- b) výklad ekologistický

LES A BEZLESÍ *problém klimaxové podoby krajiny: 2 komplementární přístupy*

1. Dvojice nezávislých a svéprávných výkladových principů
2. Les jako konečné vývojové stadium všech vývoj. procesů

Struktura krajiny na počátku neolitu: *dosavadní hypotézy*

1. Klimaxový les (byl prostupný a vhodný k průchodu, kolonizaci a sídlení)
2. Klimaxový les s ostrůvky primárního bezlesí
3. Strukturovaná mozaika lesa, primárního a sekundár. bezlesí

Výklad lesa jako významné součásti pravěké kulturní krajiny

ZÓNY

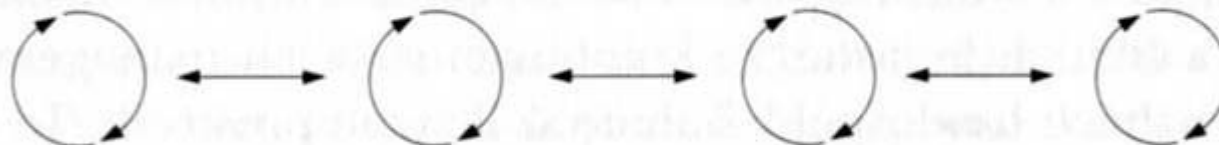
prales

kulturní les

kampus

sídlo

BIOTOPY

klimax,
přírodní bezlesí,
zarůstající
plochy

pastevní a
letninový les,
zarůstající
plochy

trávníky,
zarůstající
plochy

stavby,
ruderální a zarůstající
plochy, pole

MANAGEMENT

většinou
bez zásahů

pastva, těžba
hmoty dřeva
a listí

pastva,
vypalování
vegetace

sešlap,
ukládání odpadků,
orba, zástavba,
ustájení dobytka,
výkopy a vršení zeminy

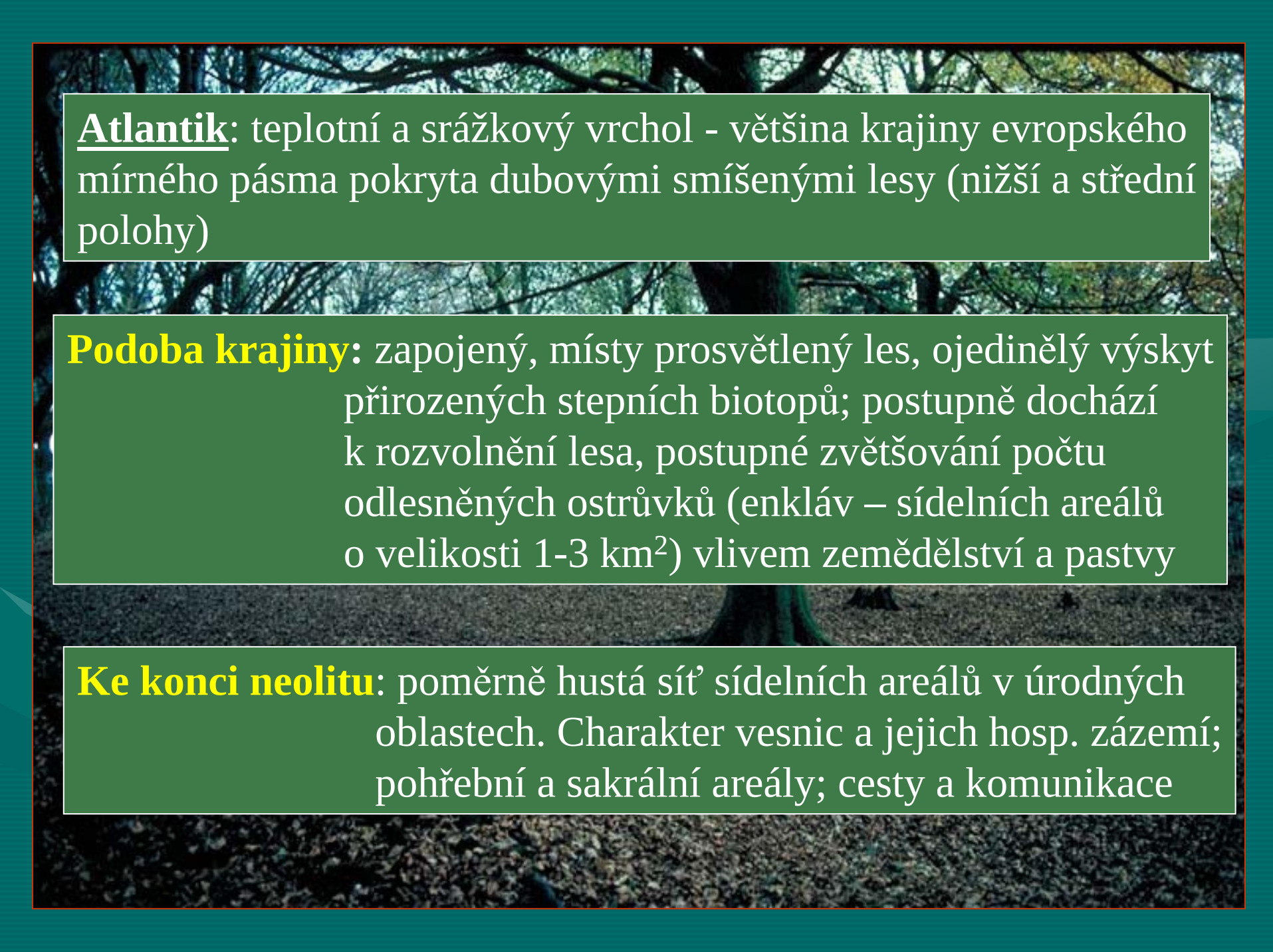
PŘÍKLADY DRUHŮ ROSTLIN

dub, lípa, jilm

dub, lípa, jilm,
hloh, kostřava

hloh, kostřava,
jitrocel

jitrocel, kopřiva,
pšenice, merlík

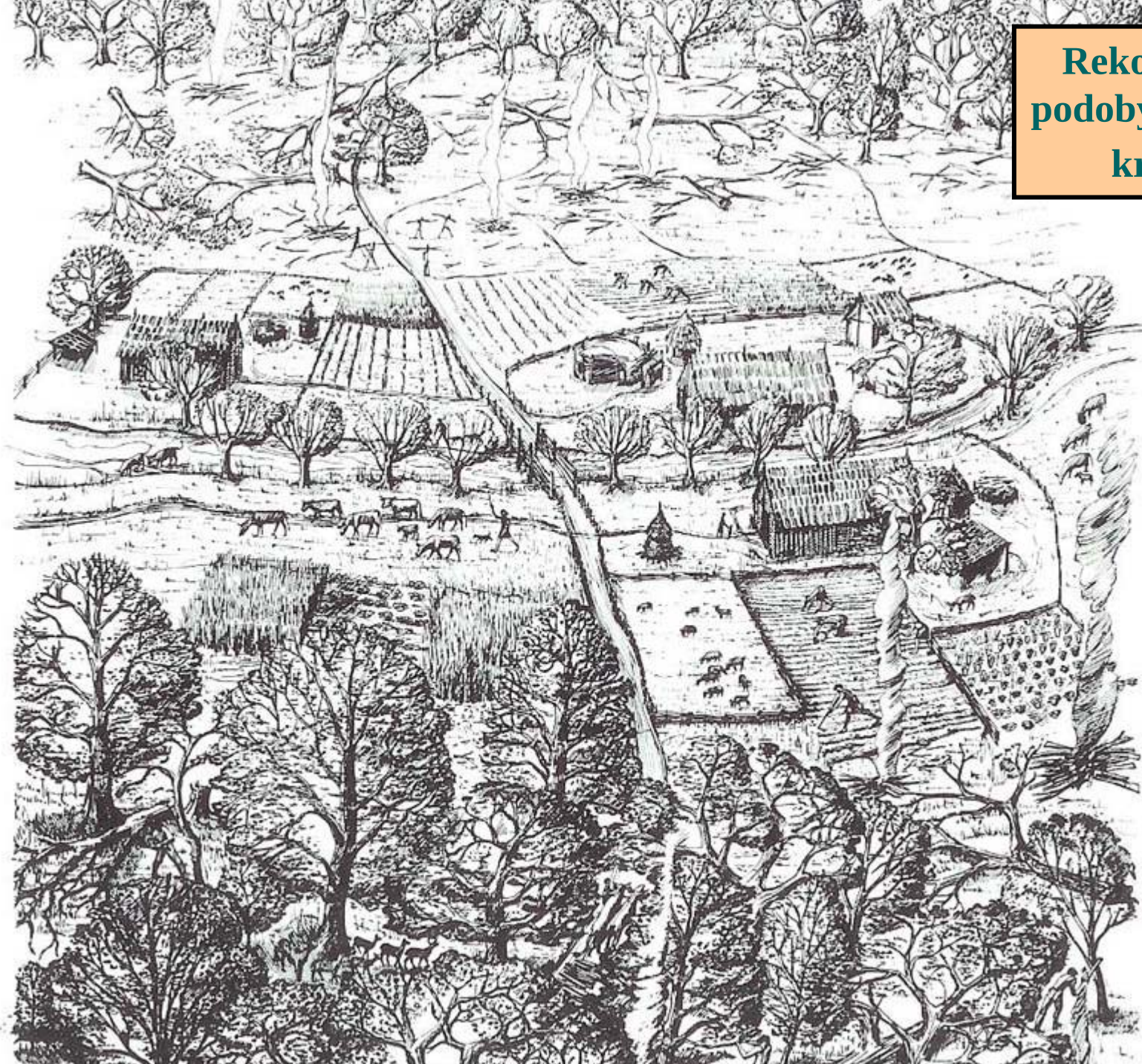

Atlantik: teplotní a srážkový vrchol - většina krajiny evropského mírného pásma pokryta dubovými smíšenými lesy (nižší a střední polohy)

Podoba krajiny: zapojený, místy prosvětlený les, ojedinělý výskyt přirozených stepních biotopů; postupně dochází k rozvolnění lesa, postupné zvětšování počtu odlesněných ostrůvků (enkláv – sídelních areálů o velikosti 1-3 km²) vlivem zemědělství a pastvy

Ke konci neolitu: poměrně hustá síť sídelních areálů v úrodných oblastech. Charakter vesnic a jejich hosp. zázemí; pohřební a sakrální areály; cesty a komunikace

Rekonstrukce podoby neolitické krajiny

ZÁVĚR: současný pohled na podobu krajiny v neolitu je otevřenější vůči různým výkladům.

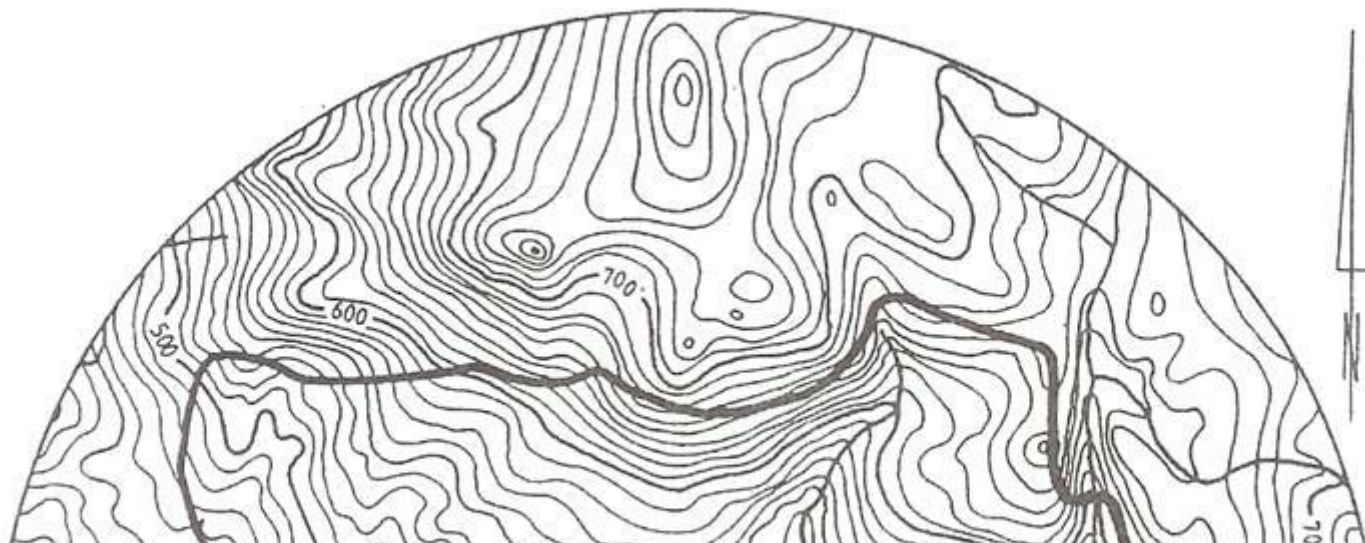
Nabízený model zdůrazňuje:

1. Neolit neznamenal ostrý a neorganický předěl ve vývoji krajiny (a společnosti), protože navazoval na strukturu vytvořenou v mezolitu (předzemědělská exploatace krajiny)
2. Kolonizace lesa měla větší význam než odlesňování krajiny
3. Rozvoji neolitu byly kladeny mnohem menší překážky než se tradičně předpokládalo
4. Nově vzniklá neolitická krajina je menší inovací než se donedávna myslelo

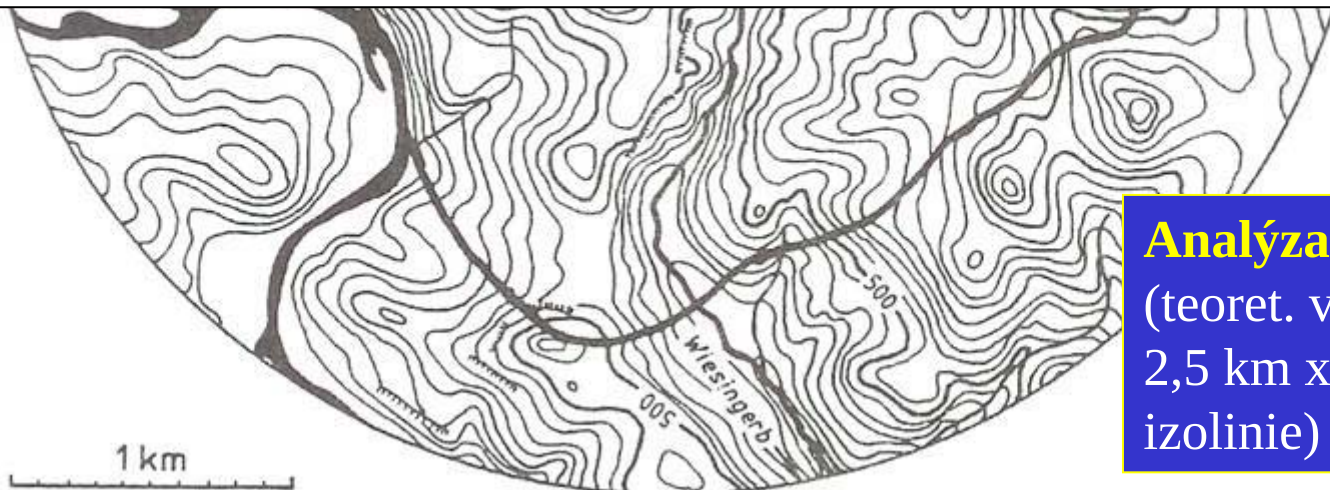
ENEOLIT (mladší neolit): zásadní proměna krajinné podoby způsobená zavedením orného způsobu zemědělské exploatace krajiny. Vytváří se dlouhodobě stabilizovaný „katastr“ (osady se již nepřemísťují, pole jsou stálá; dlouhodobý tzv. travnatý příloh);

První výskyt ohrazených sídel ve strategických polohách a velkých ohrazovacích příkopových systémů a sakrálních/rituálních areálů;

První monumentální pohřební objekty (dlouhé mohyly) a mohylníky.

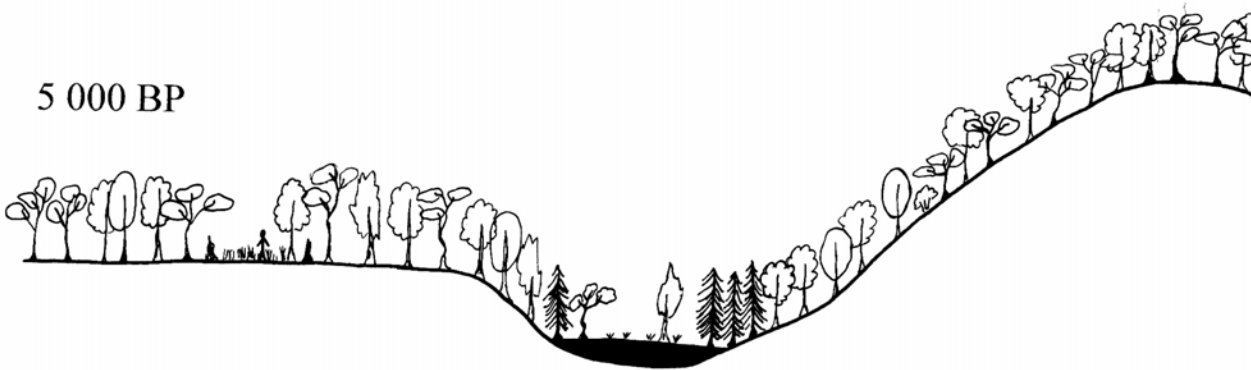
Velikost pravěkých sídelních areálů: 5 – 10 km²;
Vzdálenost mezi osadami: 1 – 4 km;
Obytné areály a pole zakládány obvykle v terénu
se sklonem 1 - 3°;
Vzdálenost k vodnímu toku či prameni: do 300 m

Analýza dostupnosti
(teoret. vzdálenost
2,5 km x realist.
izolinie)

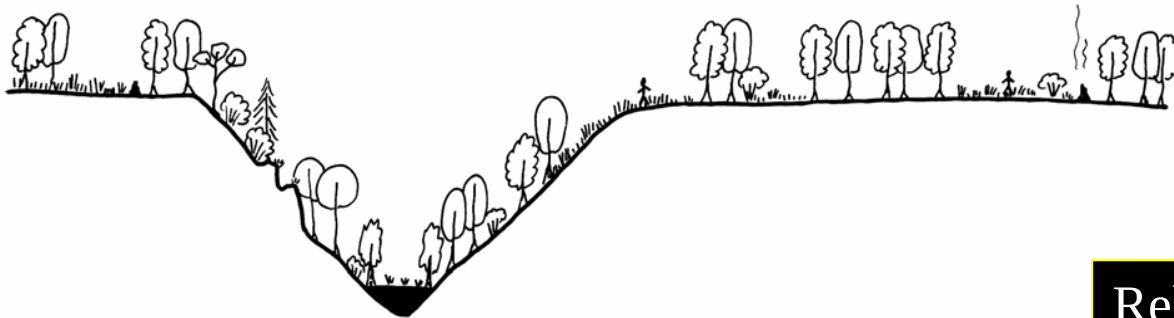
Rynholec

5 000 BP

Zahájí

5 000 BP

Tišice

5 000 BP

Rekonstrukce vegetačního
krytu v pozdní době kamenné
(založená na pylové analýze)

APULIE: TAVOLIERE

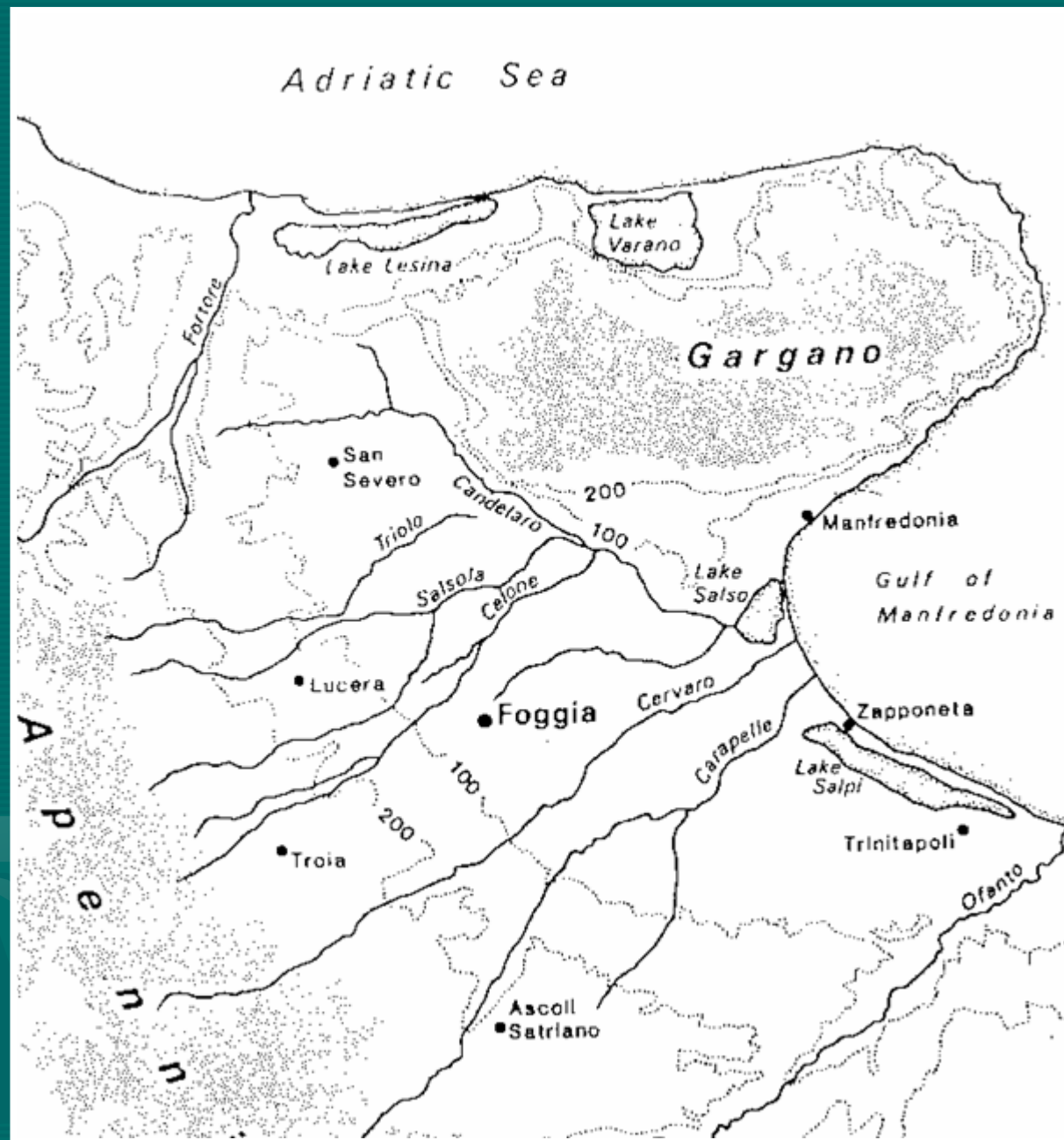
NEOLITICKÉ OSÍDLENÍ

TAVOLIÈRE: geografie

Badatelé zapojení
do výzkumu neolitu
v Tavoliere:

J. BRADFORD
G.D. JONES
K. BROWN

Porostové příznaky neolitických ohrazení

Rozmístění neolitických lokalit v Tavolieri

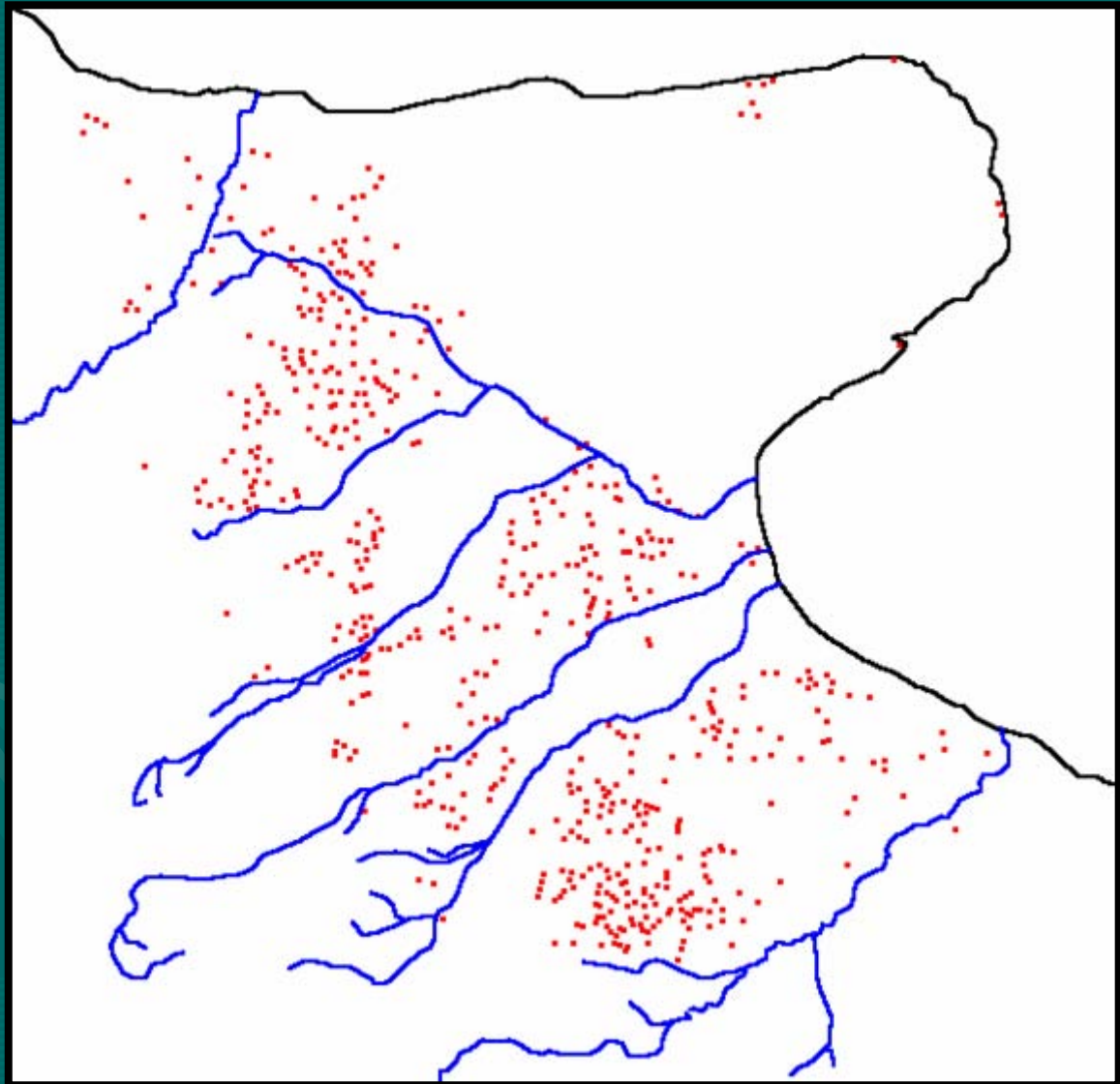
Jedna z nejhustších koncentrací pravěkých sídlišť v Evropě

Plocha cca 80 x 50 km

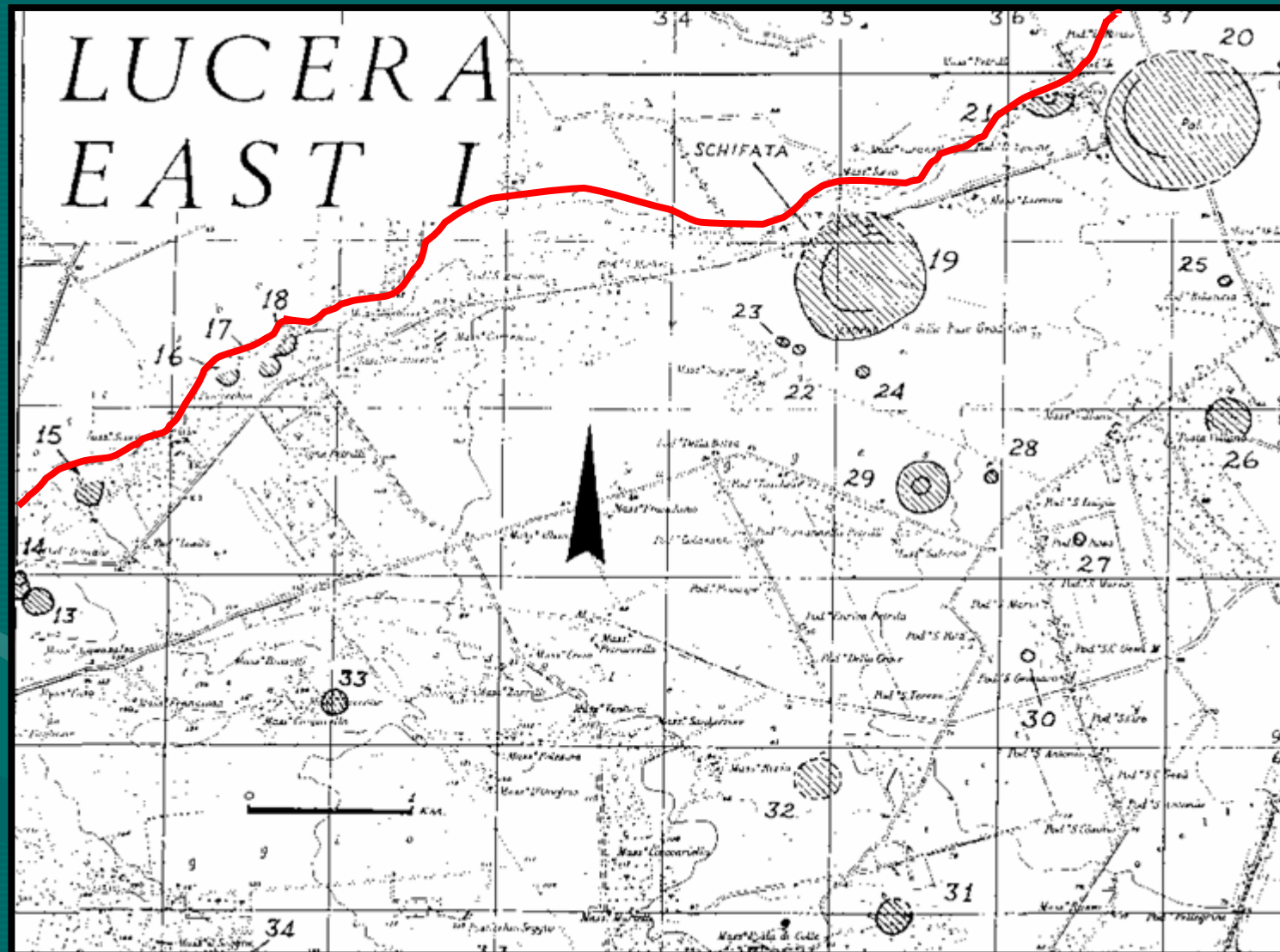
Bradford: cca 260 sídlišť pravěkého (většinou neolitického) stáří;

Dnes: více než 500 lokalit zjištěných pomocí letecké prospekce; 250 přesně lokalizováno

Poloha: plošiny nad říčními údolími (většinou na jejich hranách, maxim. do vzdál. 200 m), méně často na mořském pobřeží; nejméně často: niva

Rozmístění neolitických sídelních areálů východně od města Lucera

Různé typy příkopových ohrazení v Tavoliere

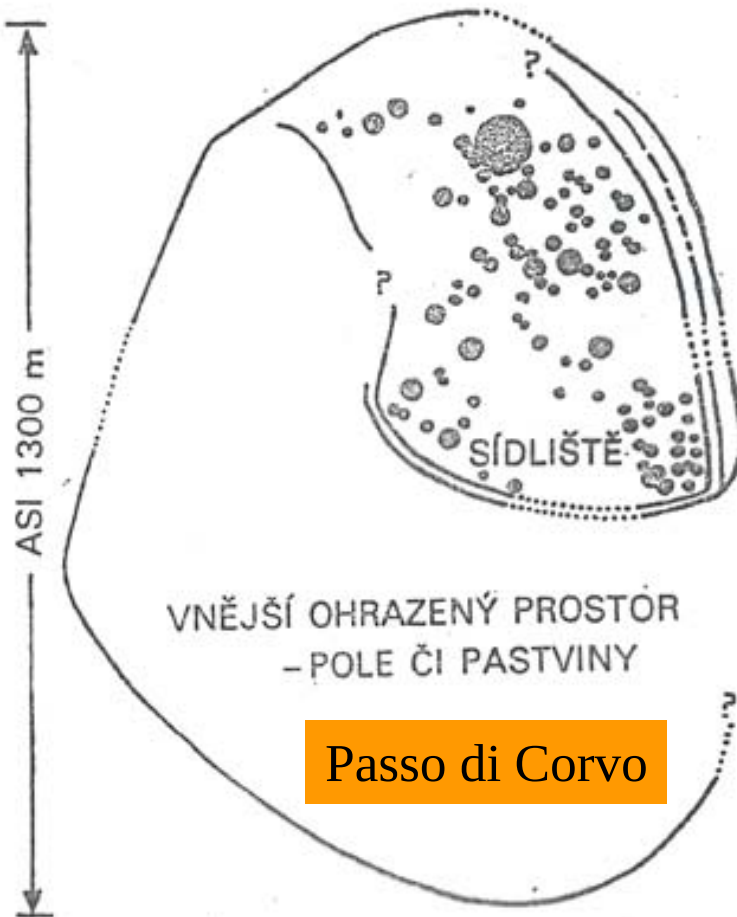

Velká neolitická ohrazení (typ IV)

OBVODOVÝ PŘÍKOP:

JISTÝ —————
PRAVDĚPODOBNÝ

KONCENTRACE ●●
OBYDLÍ

Passo di Corvo

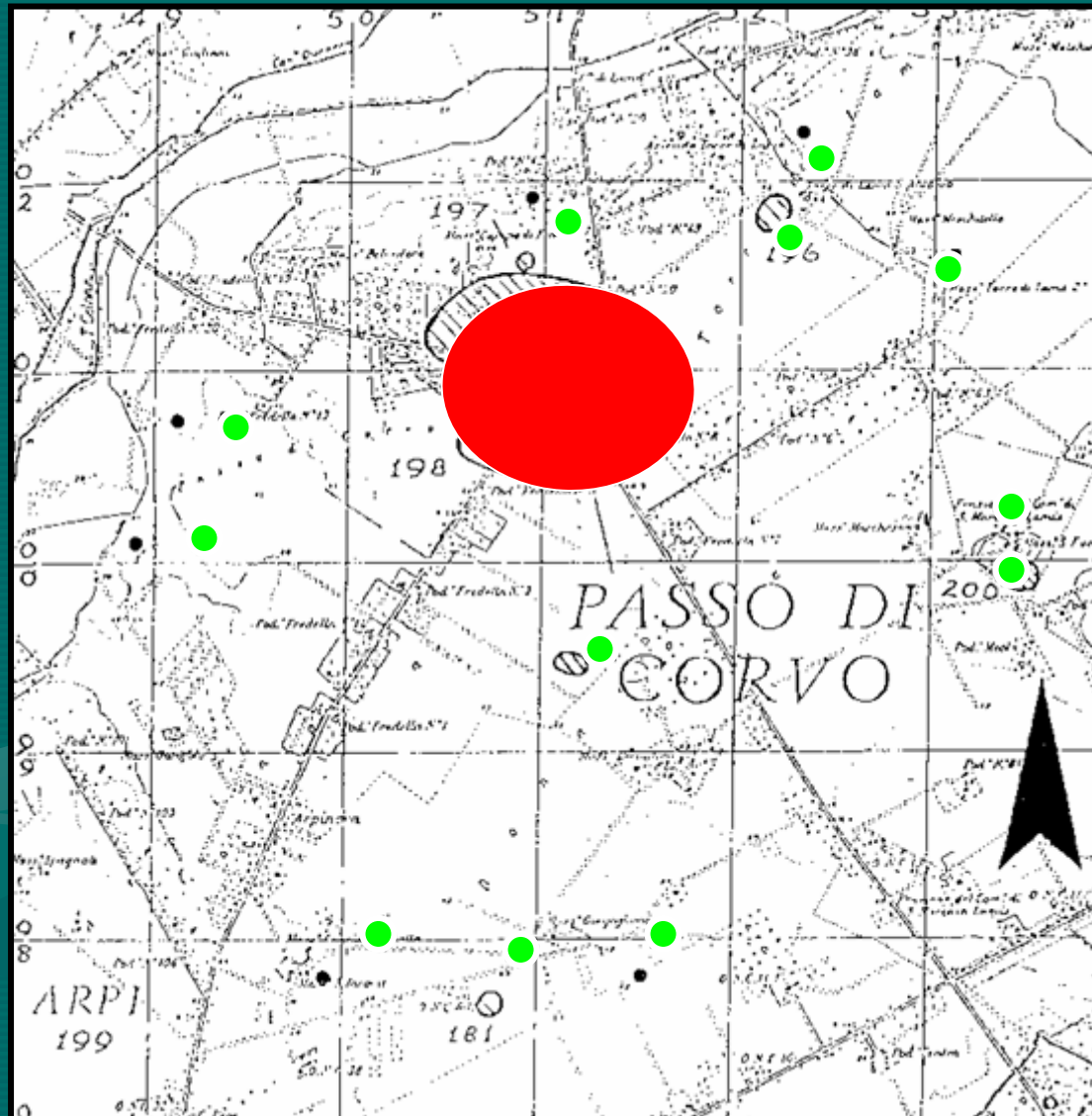
Radikarb. data:
5.000 – 4.000 BC

PALMORI
Lucera East

Plán neolitické osady u Foggie v Apulii, nakreslený Johnem Bradfordem podle leteckých snímků.

5000 m

Model nukleace sídelních areálů ve středním neolitu

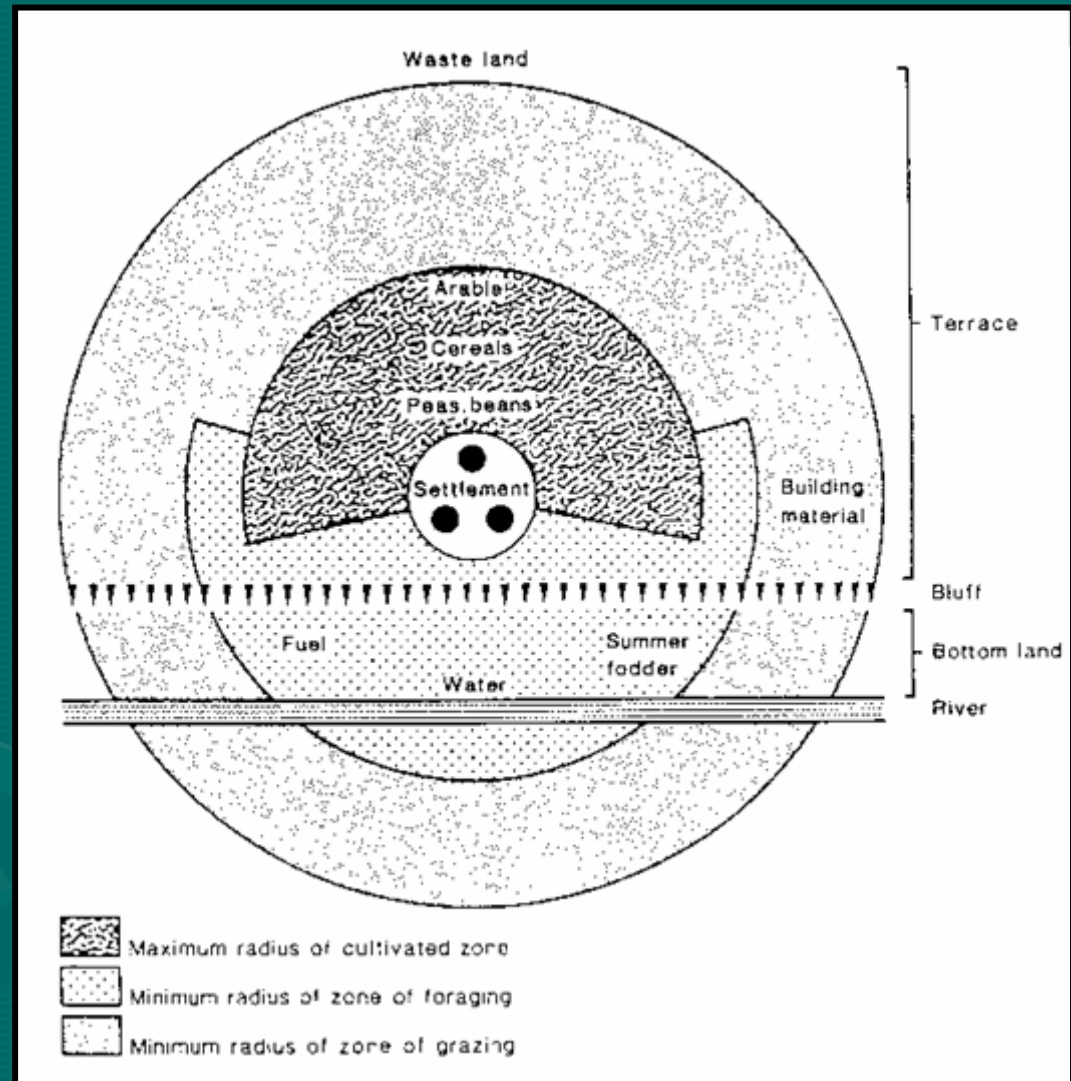

Model zemědělského využití krajiny v rámci sídelního areálu

Hospodářství a jeho zdroje:
model smíšené ekonomiky

1. Sběr plodů a mořských produktů, lov zvěře

2. Zemědělství: pěstování plodin a chov zvířat

Vztah neolitického osídlení k pobřeží v oblasti Uppland

Období: časný a střední neolit (4000-3400, 3400-2900 BC)

Území: Uppland se zaměřením na bažiny Bälinge

Cíl: vývoj neolitického osídlení a vztahu k okolní krajině,
interakce mezi lid.osídlením
a procesu zdvihání pevniny

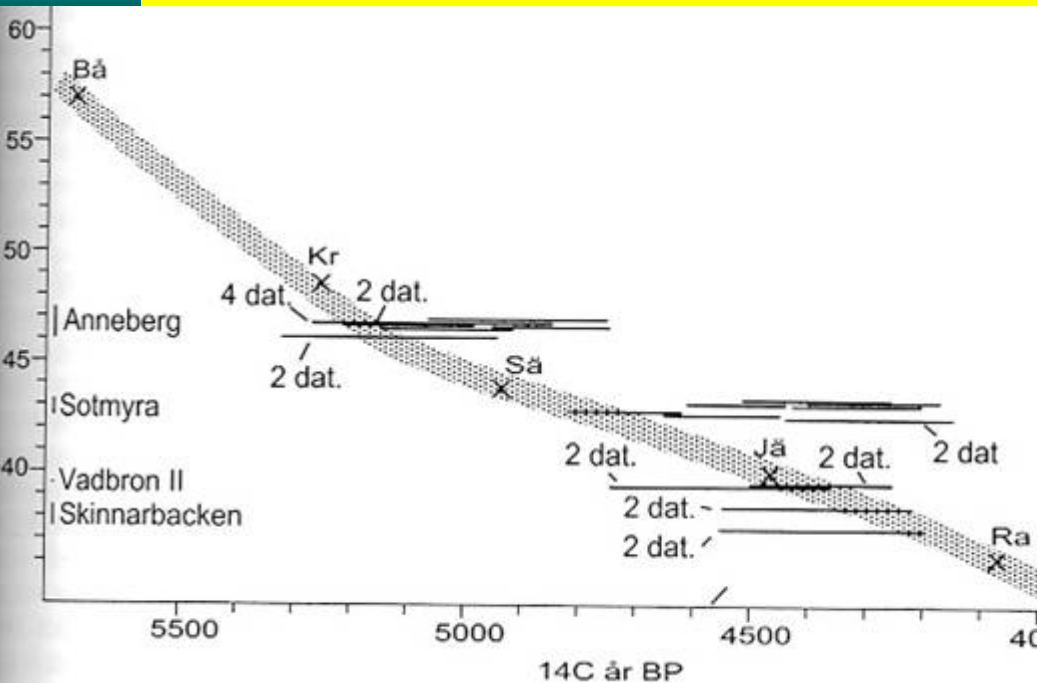
(A. Segerberg)

Problematika zdvihání pevniny

- Váha pevninského ledovce zatlačila Skandinávii pod svou původní úroveň
- Po ústupu ledovce – postupné zvedání zemské kůry
- Rychlost: původně - 9 cm/ročně
nyní - 1 cm/ročně
- Rozdíl v nadmořské výšce pobřeží 50 – 285 m
- Na obnovu rovnováhy je potřeba 15000 - 20000 let
- Problematika postihuje veškeré pobaltské regiony

Posun pobřeží a osídlení v období neolitu

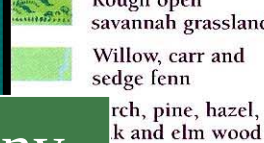
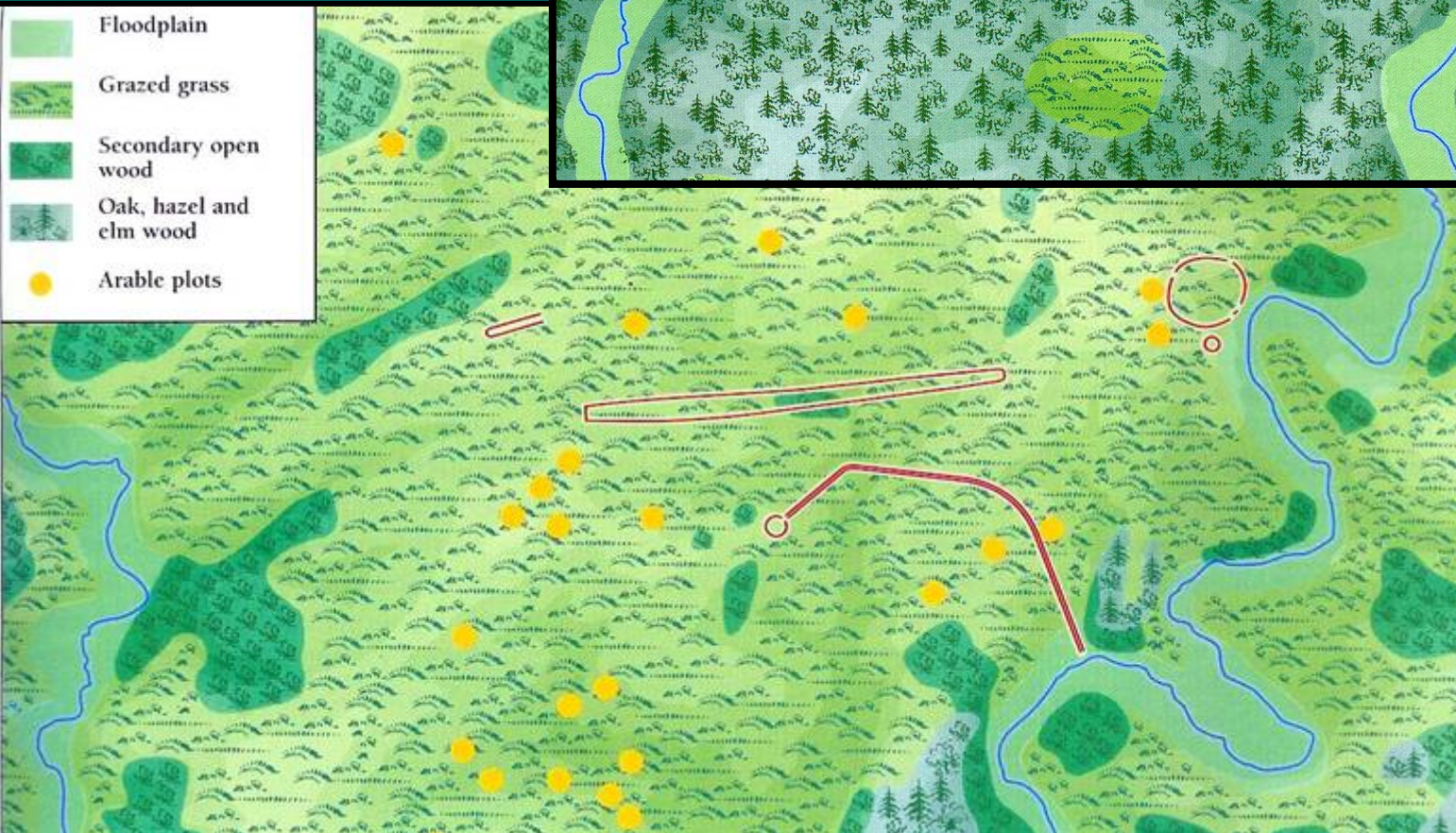

model posunu
pobřeží a nadm.
výška osídlení

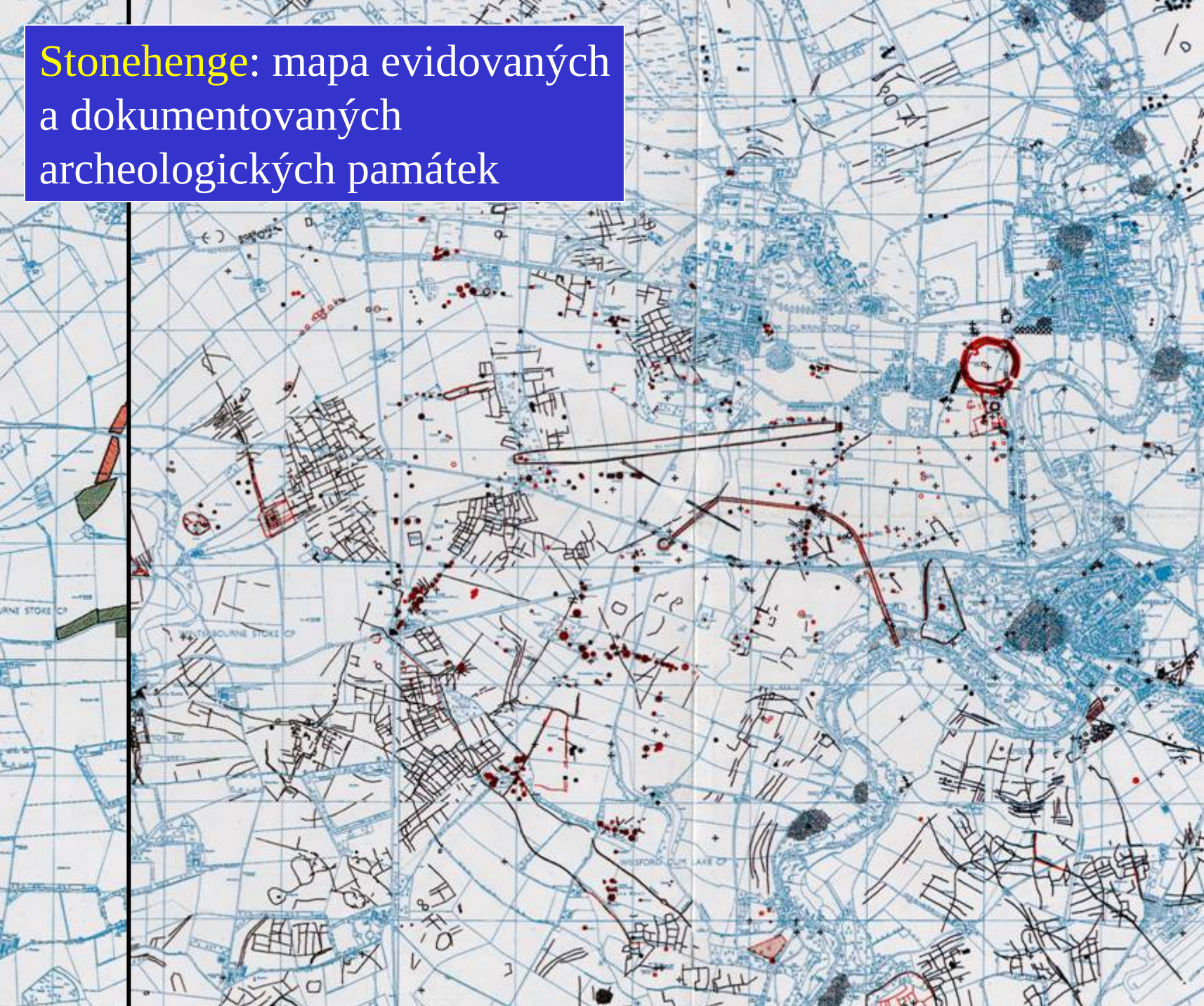
Neolitická sídliště postupovala
do nižších nadm.výšek s
posunem pobřeží
moře-nepostradatelná součást
pro obživu

Vývoj neolitické krajiny dlouhodobě zkoumán a výborně dokumentován v areálech v okolí Stonehenge a Avebury

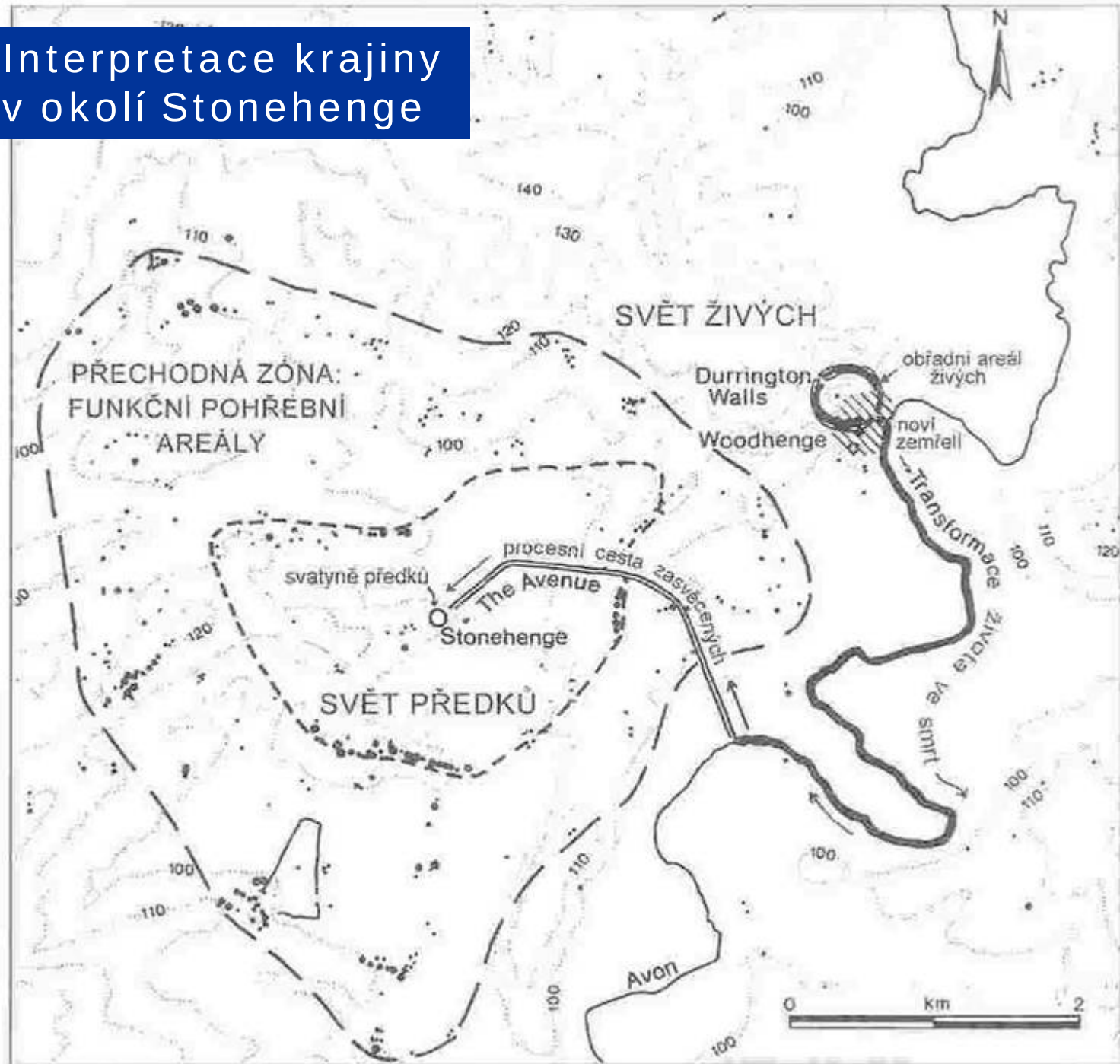

Stonehenge: mapa evidovaných
a dokumentovaných
archeologických památek

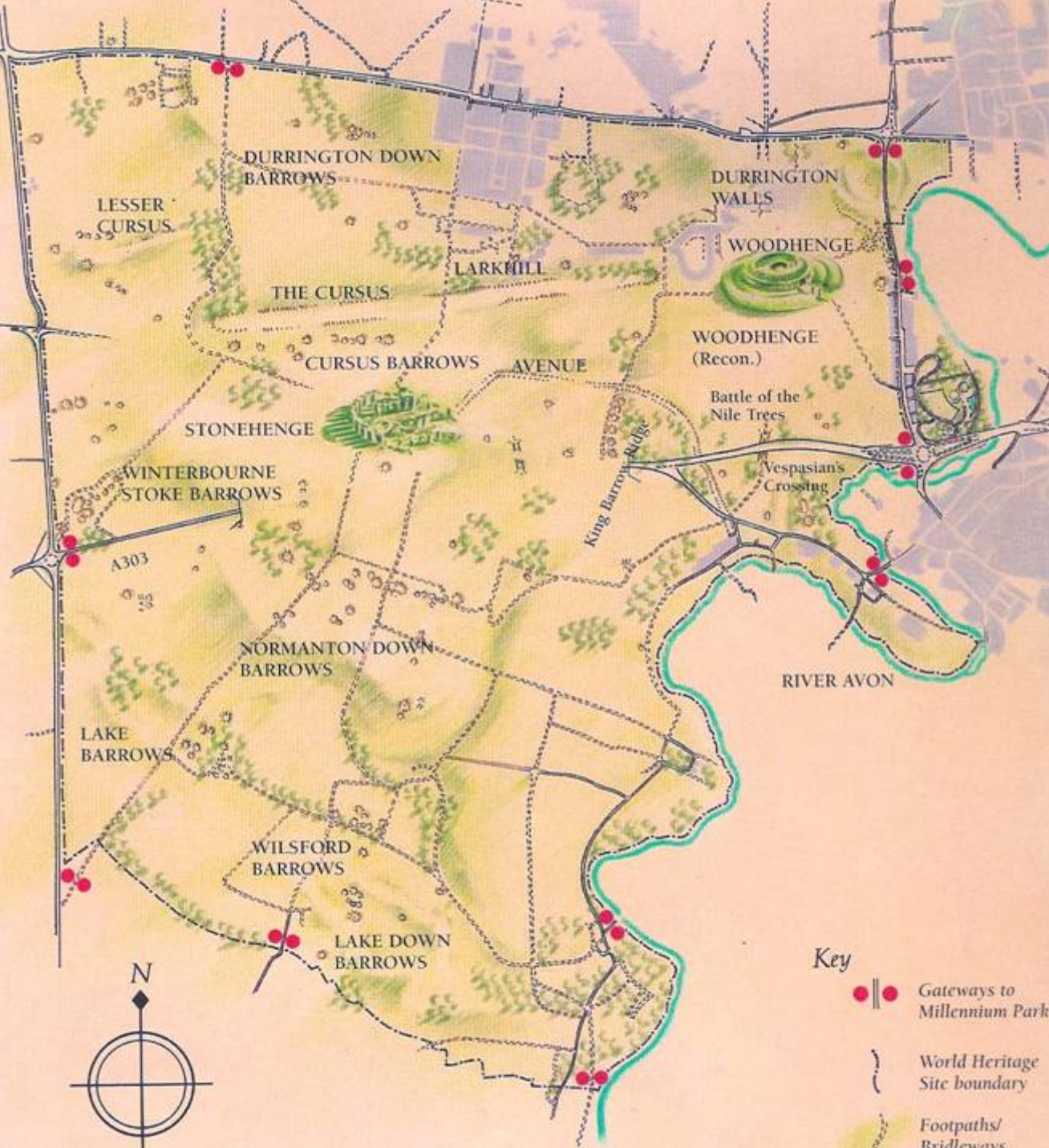

Interpretace krajiny v okolí Stonehenge

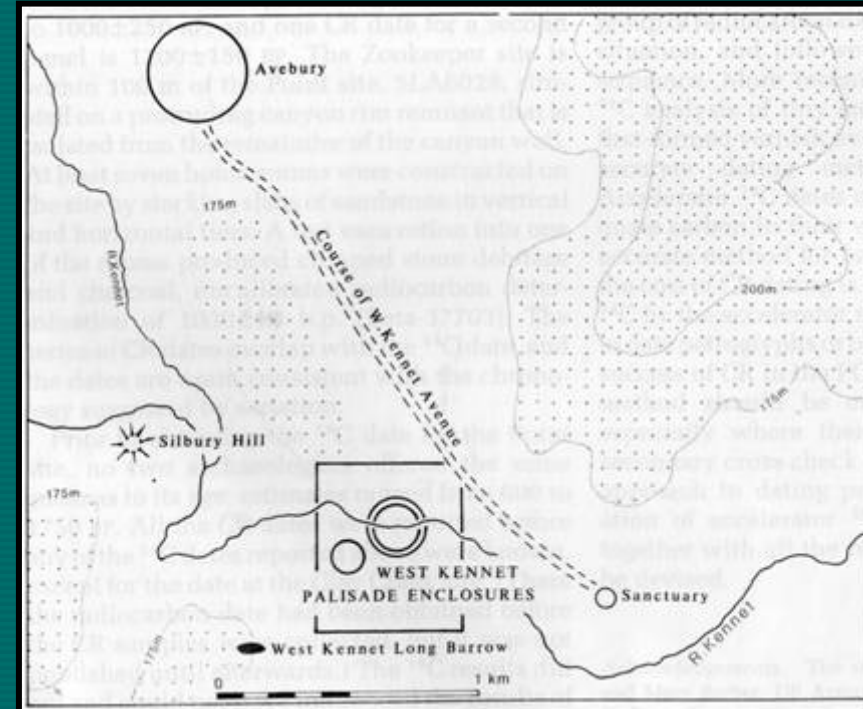
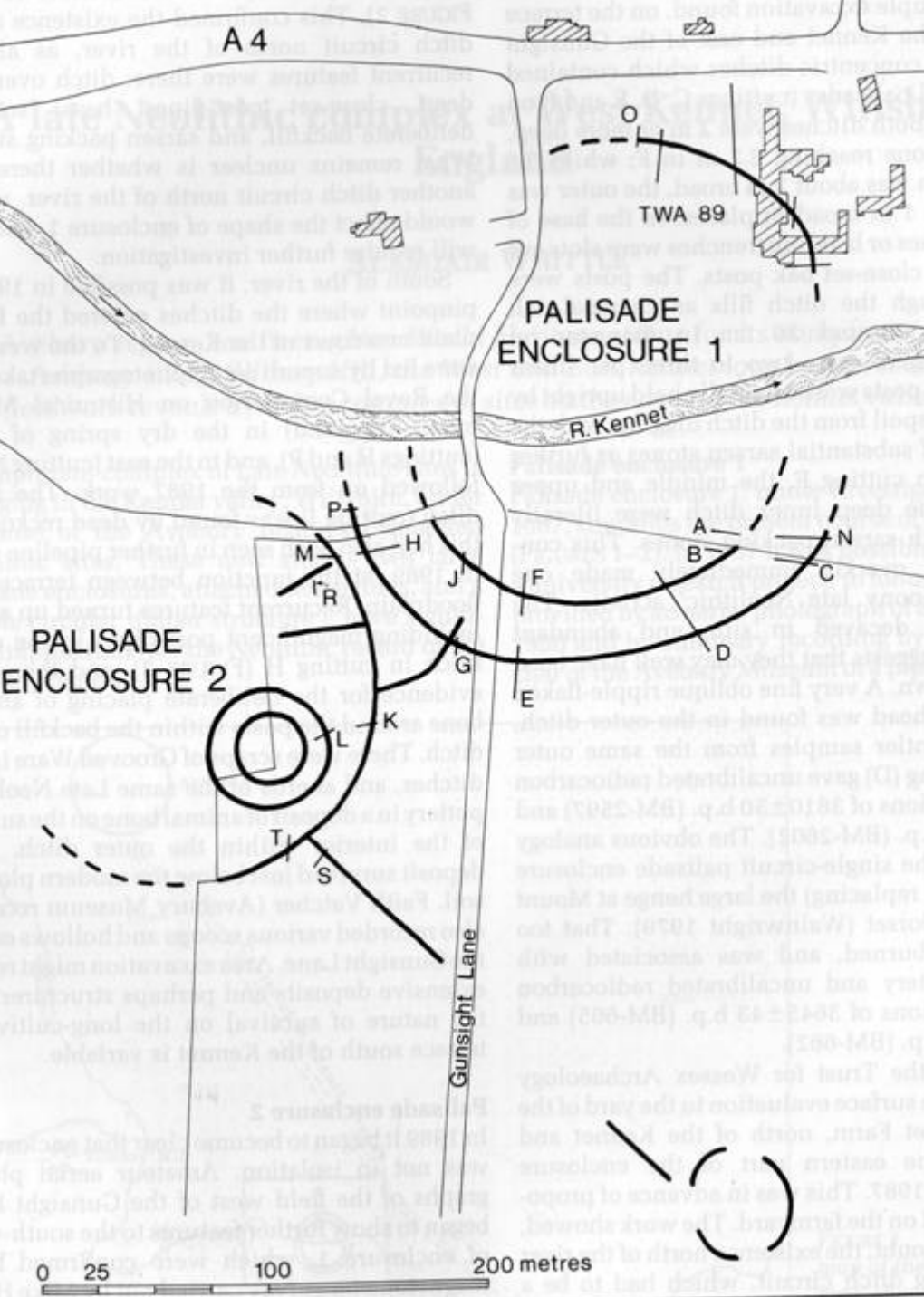

Stonehenge: Millenium Park

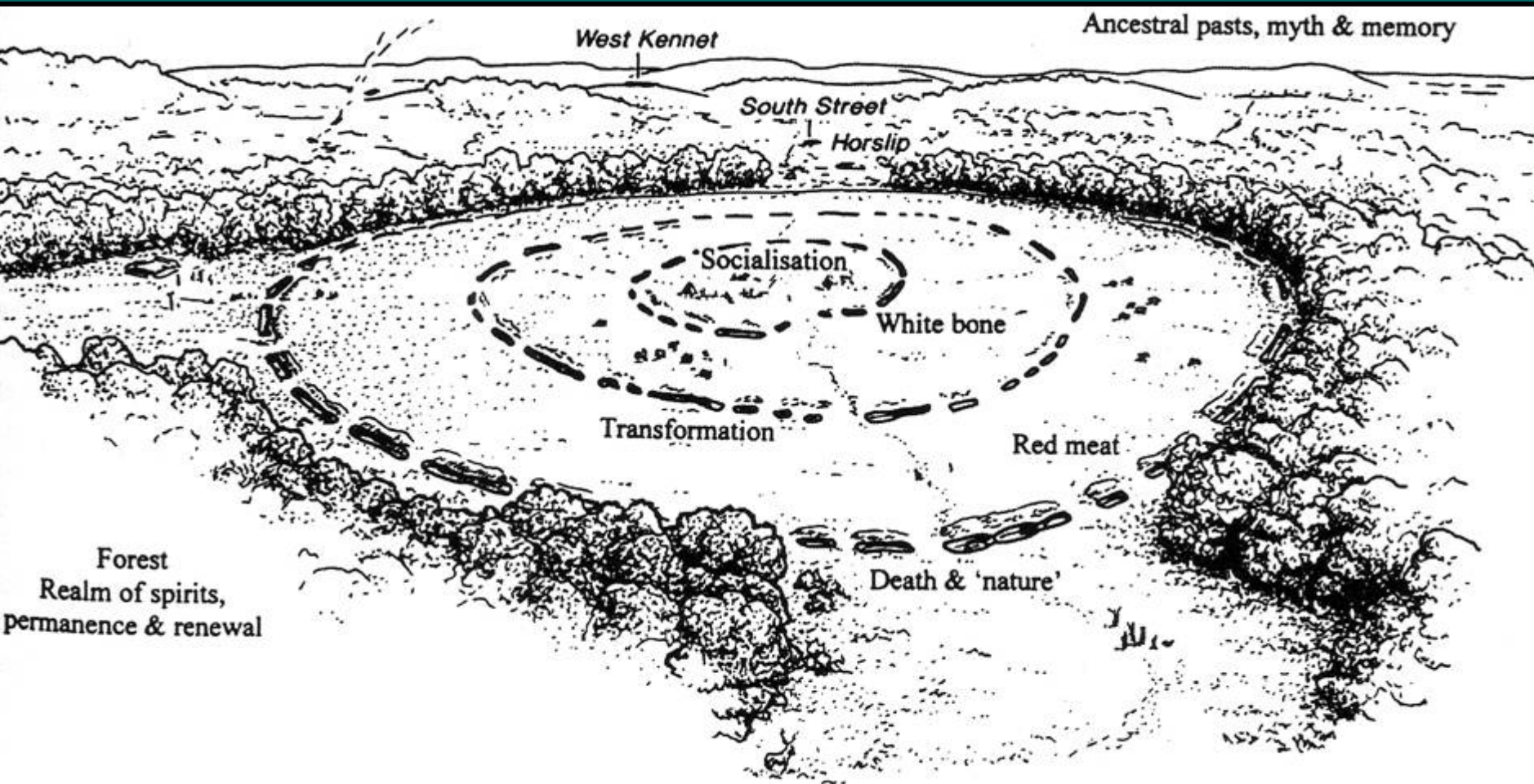
Pravěká krajina v okolí AVEBURY

AVEBURY: kruhová ohrazení
identifikovaná v 90. letech
20. stol.

Interpretace sociálního členění krajiny ve Windmill Hill

13. - 16. Vývoj a podoba krajiny (pravěk – středověk – novověk)

14. DOBA BRONZOVÁ – DOBA ŽELEZNÁ DOBA ŘÍMSKÁ

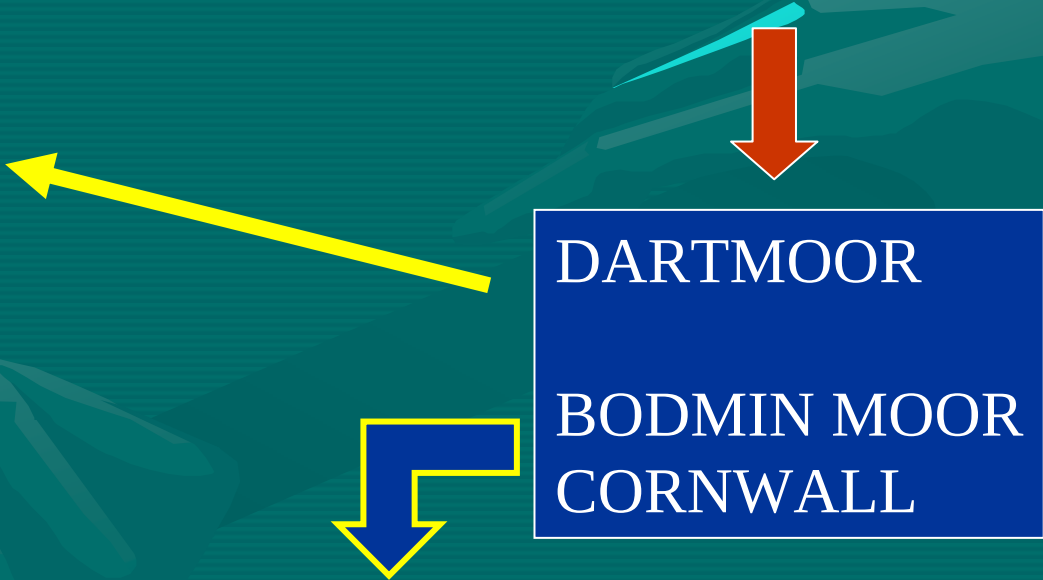

DOBA BRONZOVÁ

Teprve od tohoto období: **rozsáhlé odlesnění krajiny**, způsobené jak klimatickými změnami (**subboreál: 4500 – 1000 př. Kr.**), tak lidským impaktem

Nejlépe doložená členění sídelních areálů: JZ Anglie

Hraniční linie oddělující od sebe nejen sídelní areály jednotl. komunit, členily také jejich území na pole, údolní pastviny a výše umístěné louky určené pro sezónní pastvu.

DARTMOOR

BODMIN MOOR
CORNWALL

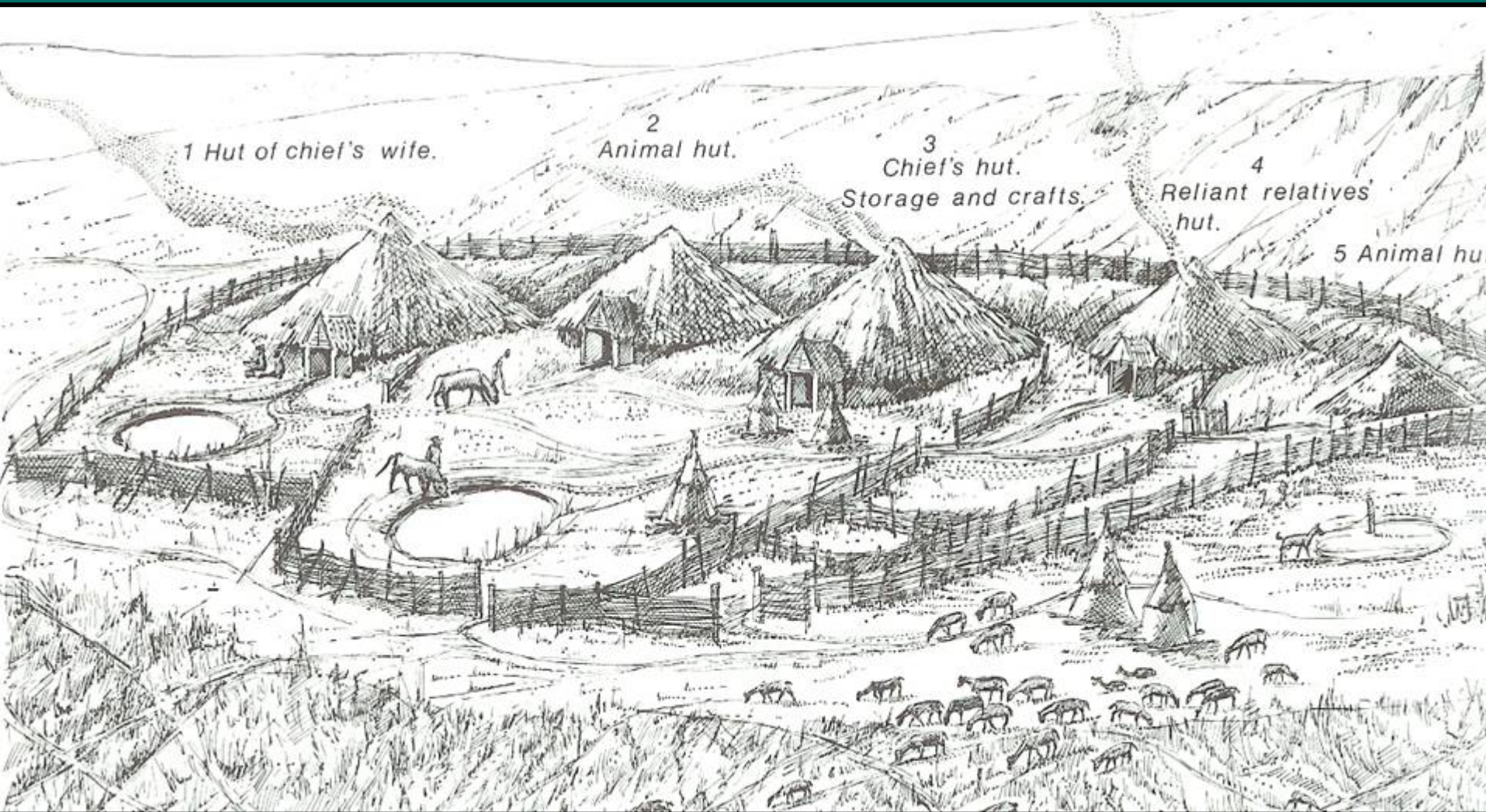
Dodnes zachovány hospodářské usedlosti obklopené malými ohrazenými poli a pastvinami, pocházejícími z doby bronzové

Dartmoor: systém polí
(d. bronzová)

CORNWALL: současná podoba krajiny
zachovávající pravěké uspořádání polí
(cca 600 BC)

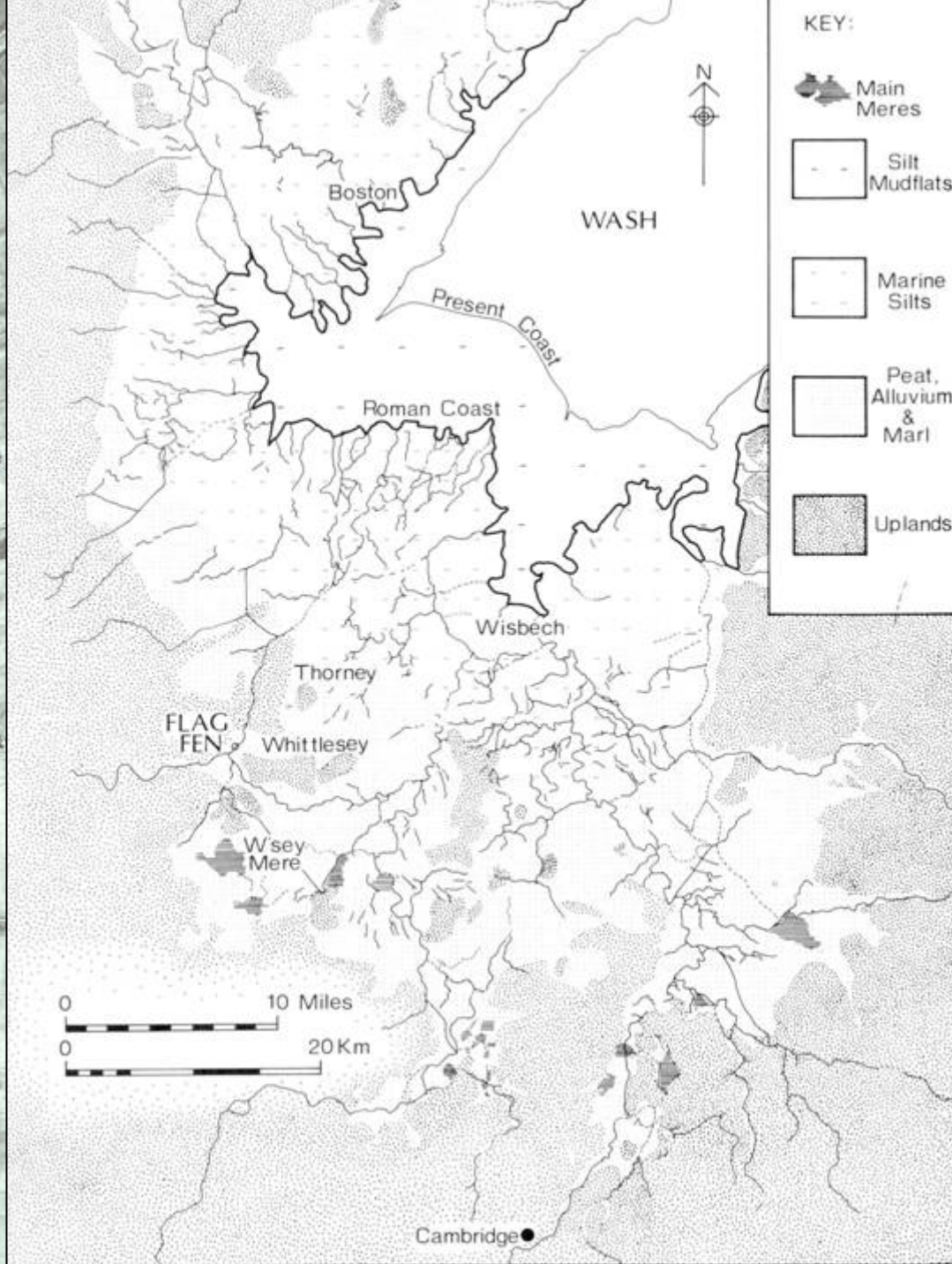

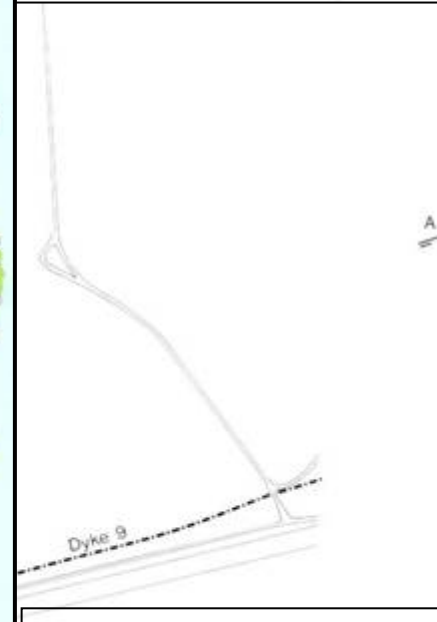
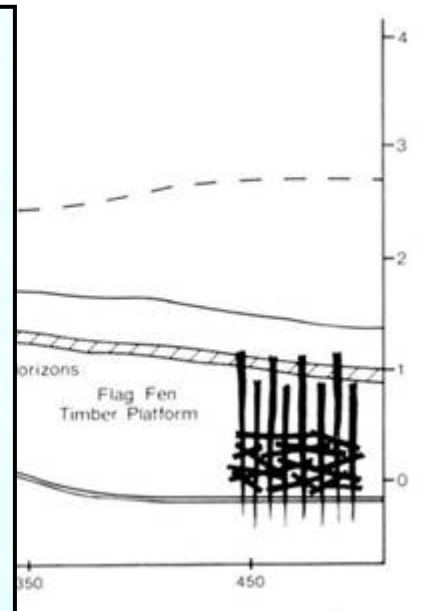
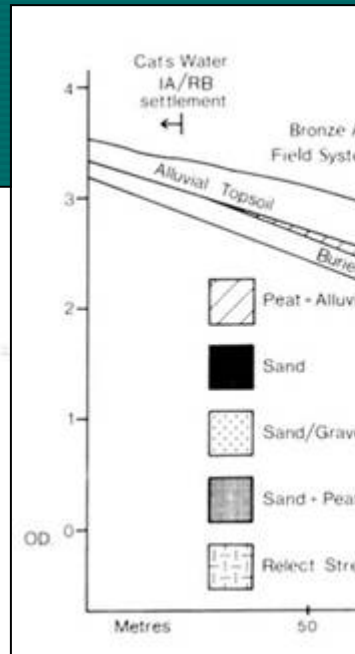
**Ideální rekonstrukce vesnice (obytného areálu)
z doby bronzové (Anglie)**

Obytný areál z doby bronzové (ORKNEJE)

FLAG FEN

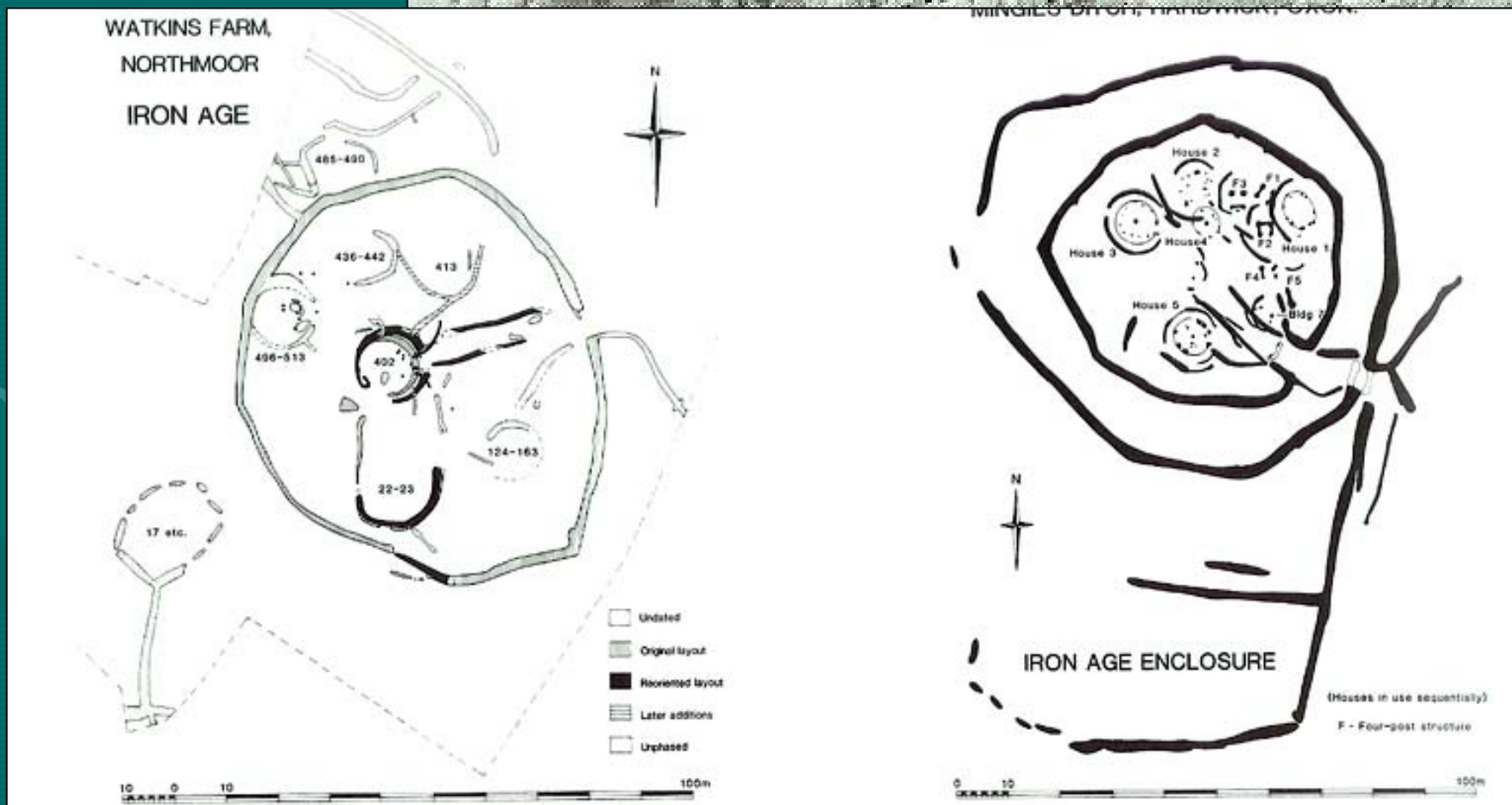

Pohřbená krajina
doby bronzové

DOBA ŽELEZNÁ

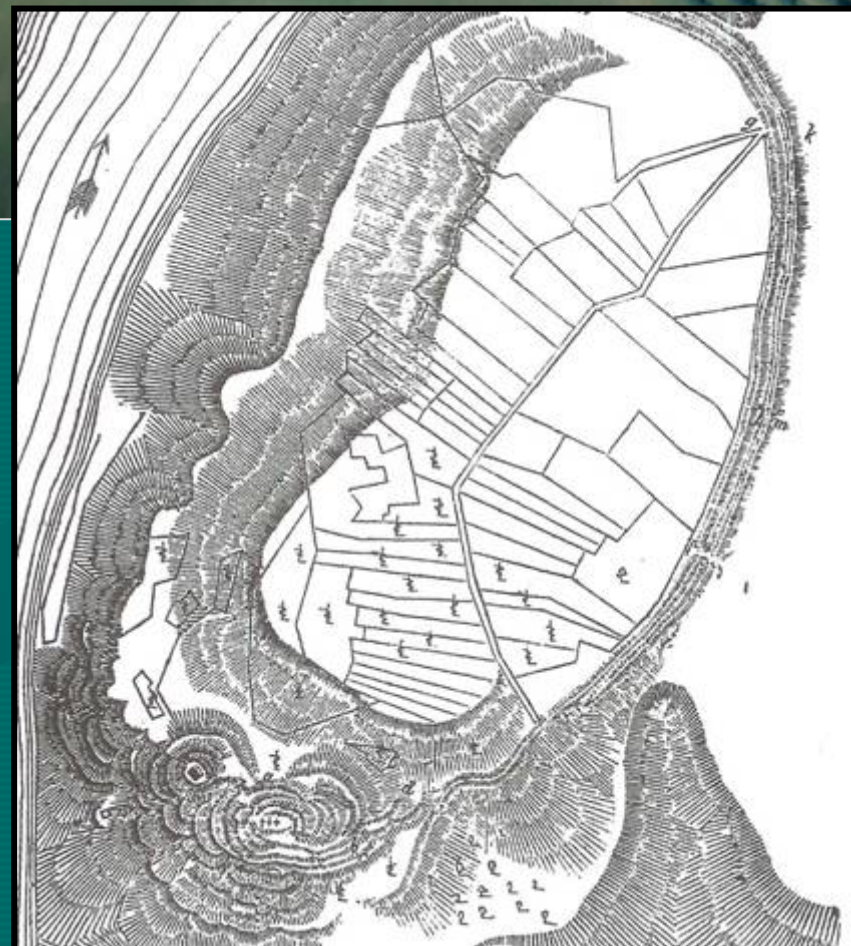
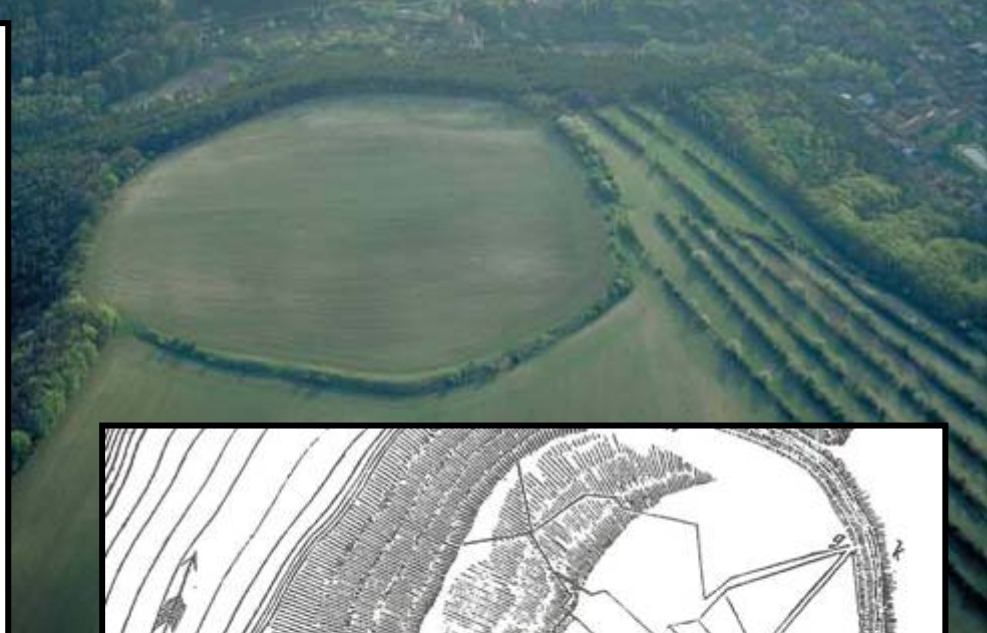
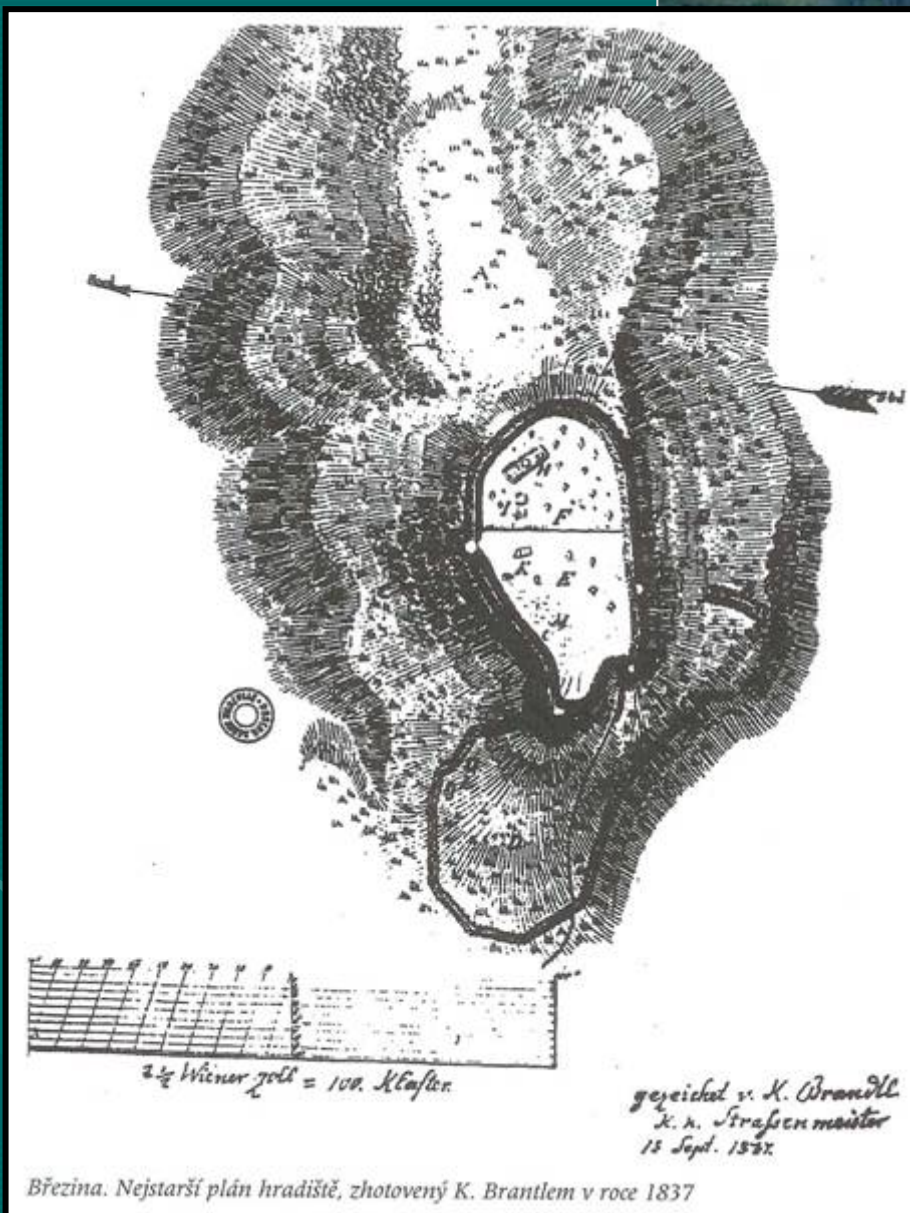
(starší subatlantik,
1000 př. Kr. – 1000 po Kr.)

Obytné areály z doby železné
ohrazené systémem příkopů

Stansted (Anglie): rekonstrukce ohrazené osady z 1. stol. BC
a krajiny v jejím okolí (pastviny – bezlesí)

Ohrazená sídla ve strategické poloze (hradiště) jako charakteristický prvek krajiny d. železné

Danebury Castle

Model podoby kulturní krajiny ve starší době železné (D. Dreslerová): příklad údolí Vinořského potoka.

vymezení velikosti sídelních areálů;
stanovení prostorových proporcí mezi obytl. a výrob. komponentami (pole, louky, les) v jejich rámci.

Mikroregion: 2400 ha

Počet rodin: 80

Počet jedinců: 320

Počet osad: 20

Velikost odlesněné plochy: 25 – 50% území

Životně důležité bylo udržování dostatečně velkých zalesněných ploch
Z ekonomických důvodů (zásoby dřeva na otop a stavební účely;
dostatek píce na zimní příkrmování zvířat). Tento model skončil
zavedením travních kos v latěnu a přeměna lesa v louky (seno vyprodukuje stejné množství biomasy jako les, ale na 20 x menší ploše).

Pravěké
polní systémy
z doby železné
(Celtic fields)

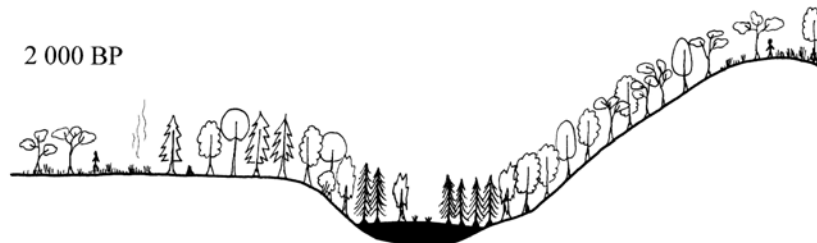
*Quercus**Tilia, Ulmus, Fraxinus excelsior, Acer**Carpinus betulus**Fagus sylvatica**Betula**Alnus glutinosa**Picea abies**Abies alba**Pinus sylvestris*

Vegetační kryt naší krajiny v době železné

5 000 BP

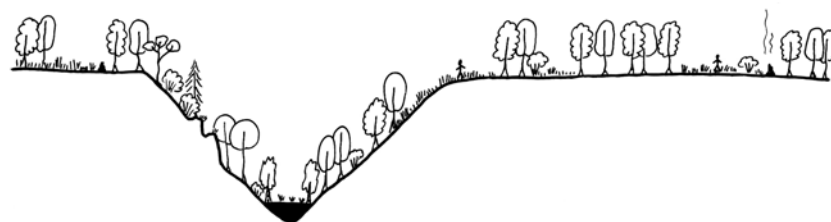
2 000 BP

Tišice

5 000 BP

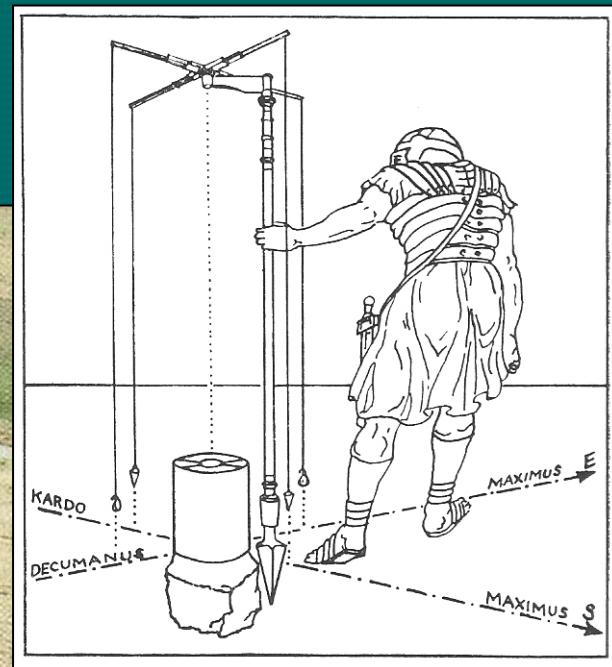
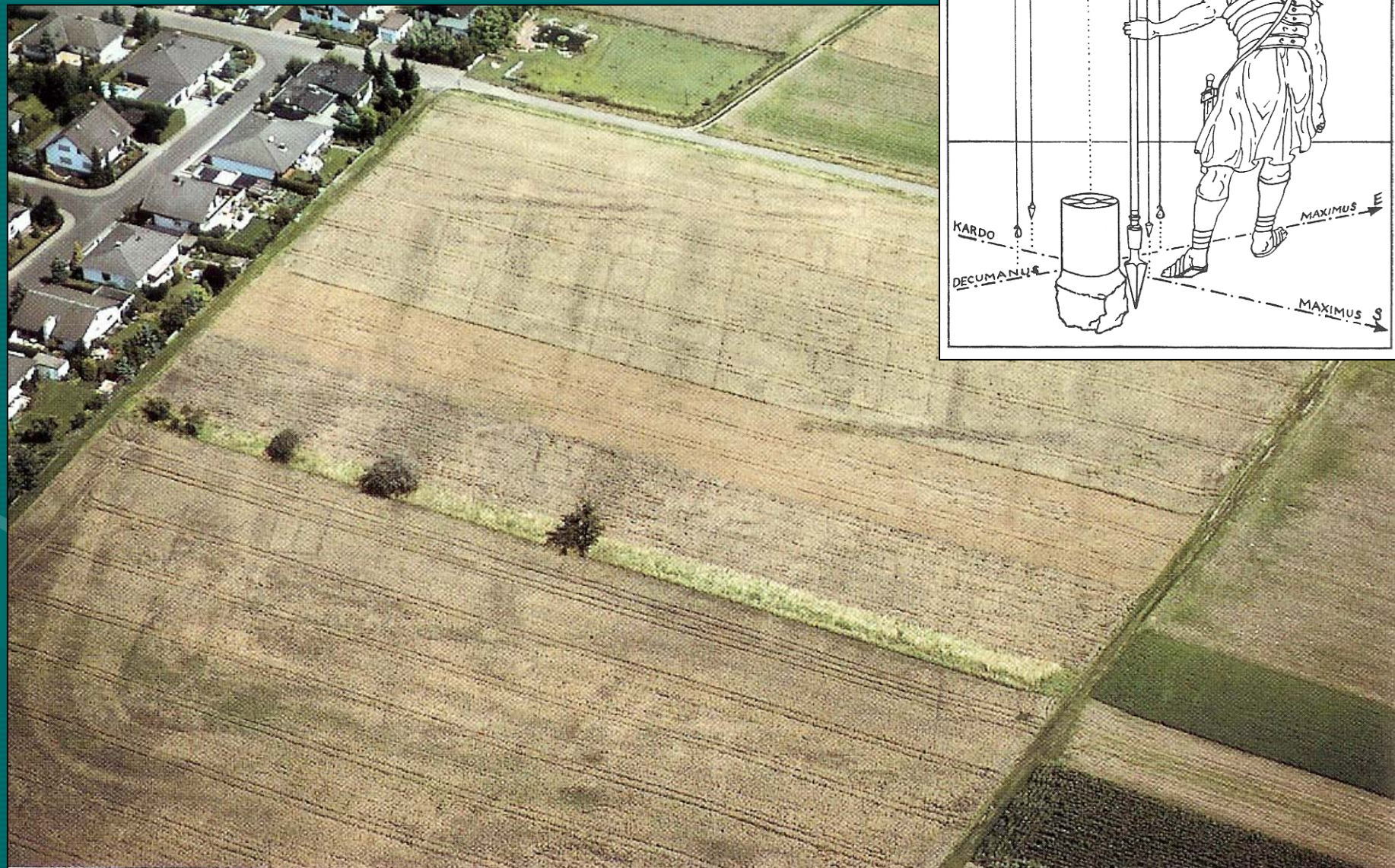

2 000 BP

Zahájí

DOBA ŘÍMSKÁ

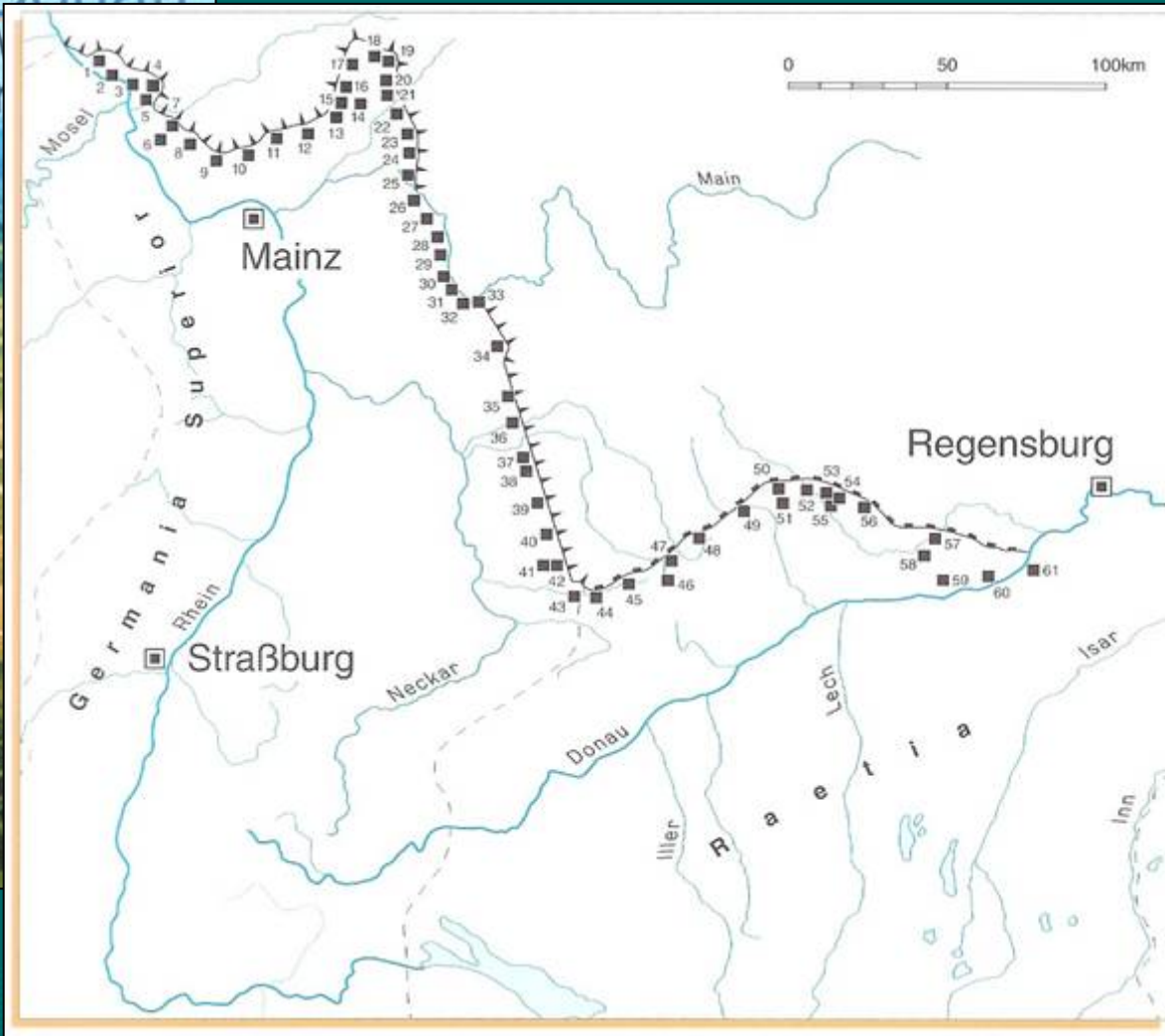
DER LIMES

zwischen Rhein und Donau

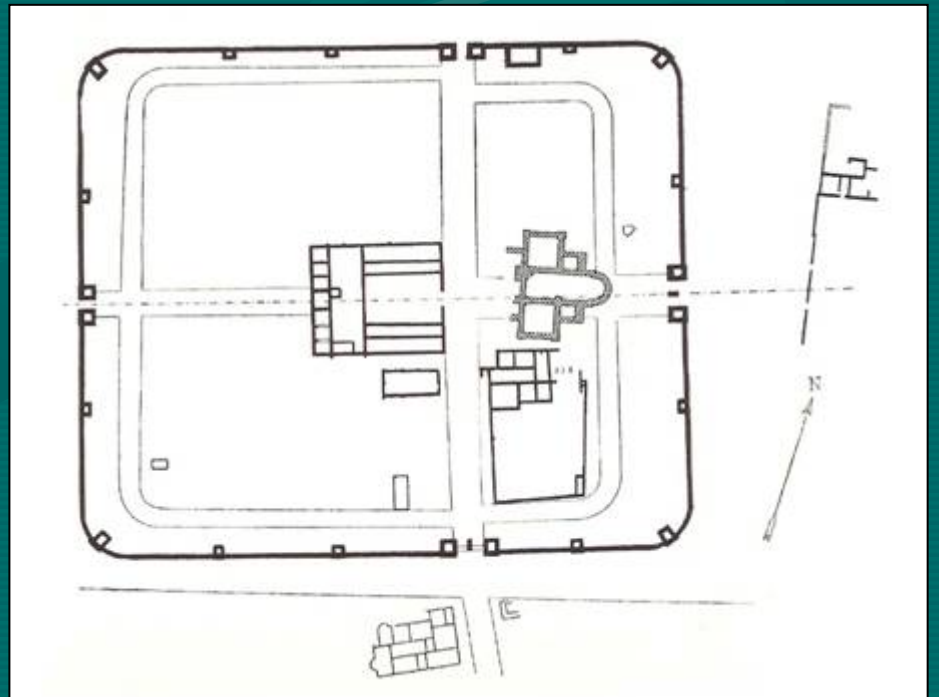
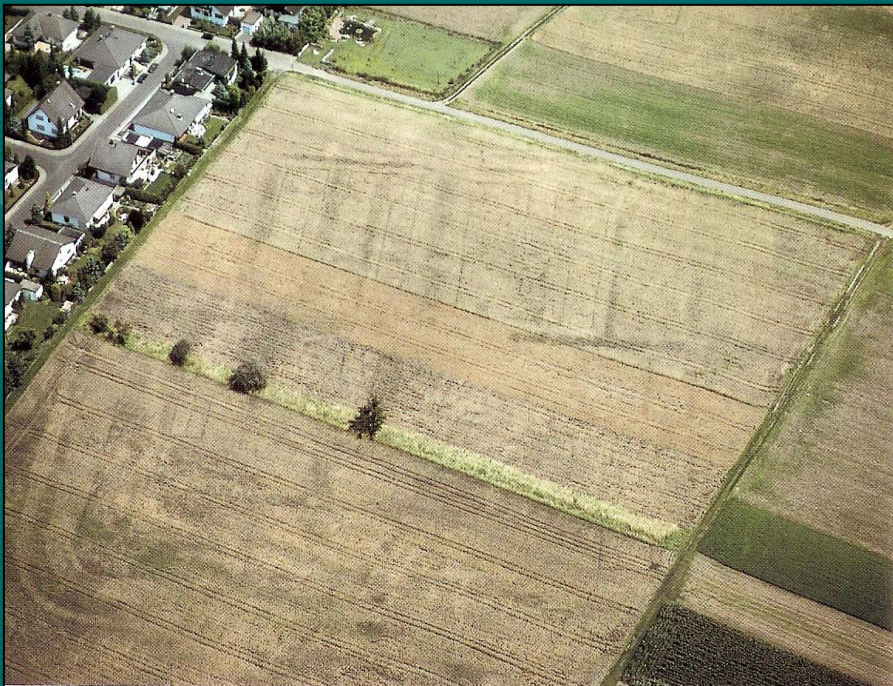
Ein Bodendenkmal auf dem Weg
zum UNESCO-Weltkulturerbe

Opevněná hranice
(LIMES ROMANUS)

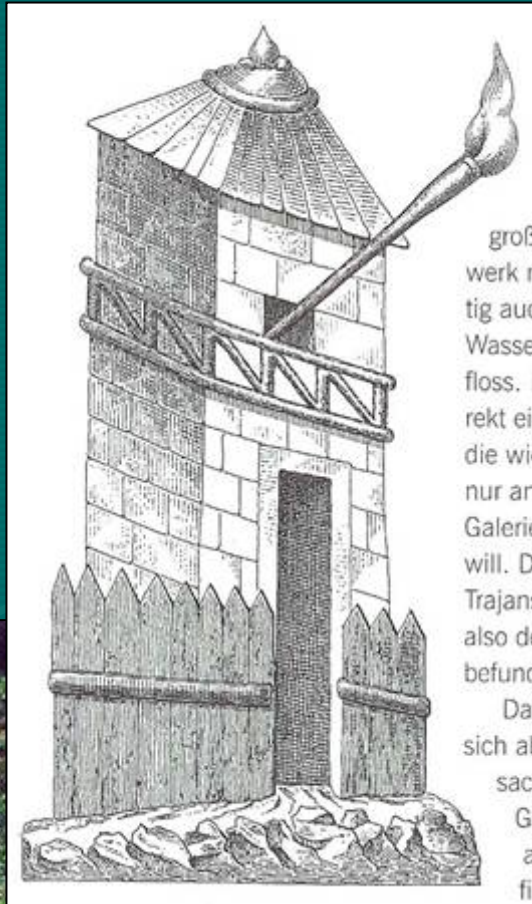
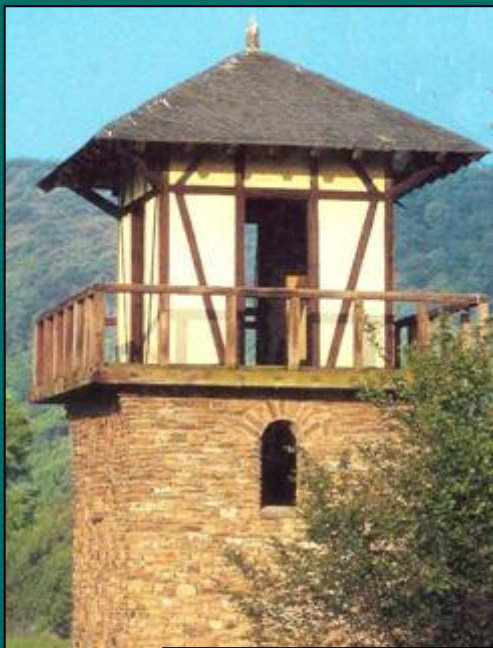

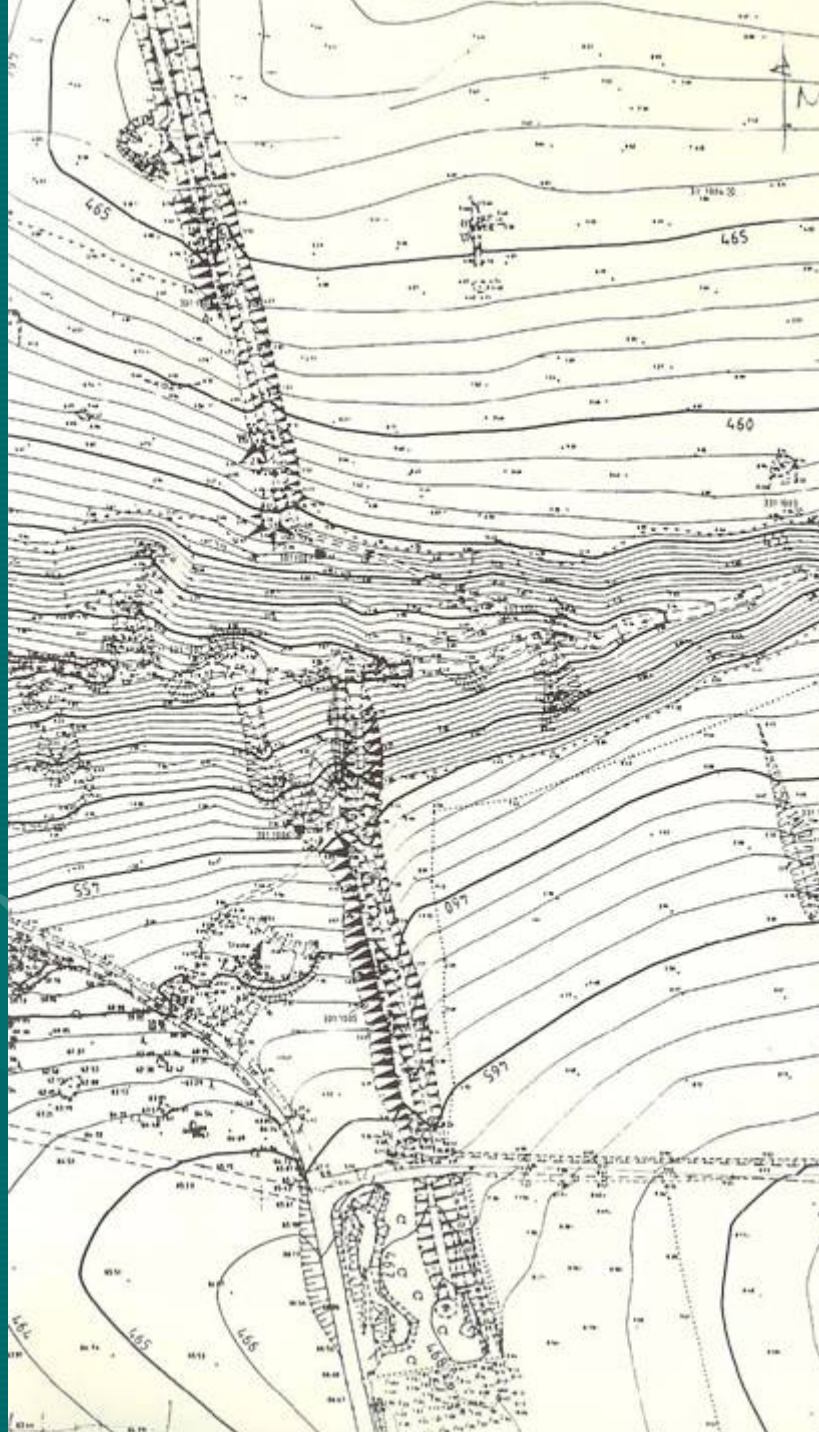

Strážní věž - BURGUS

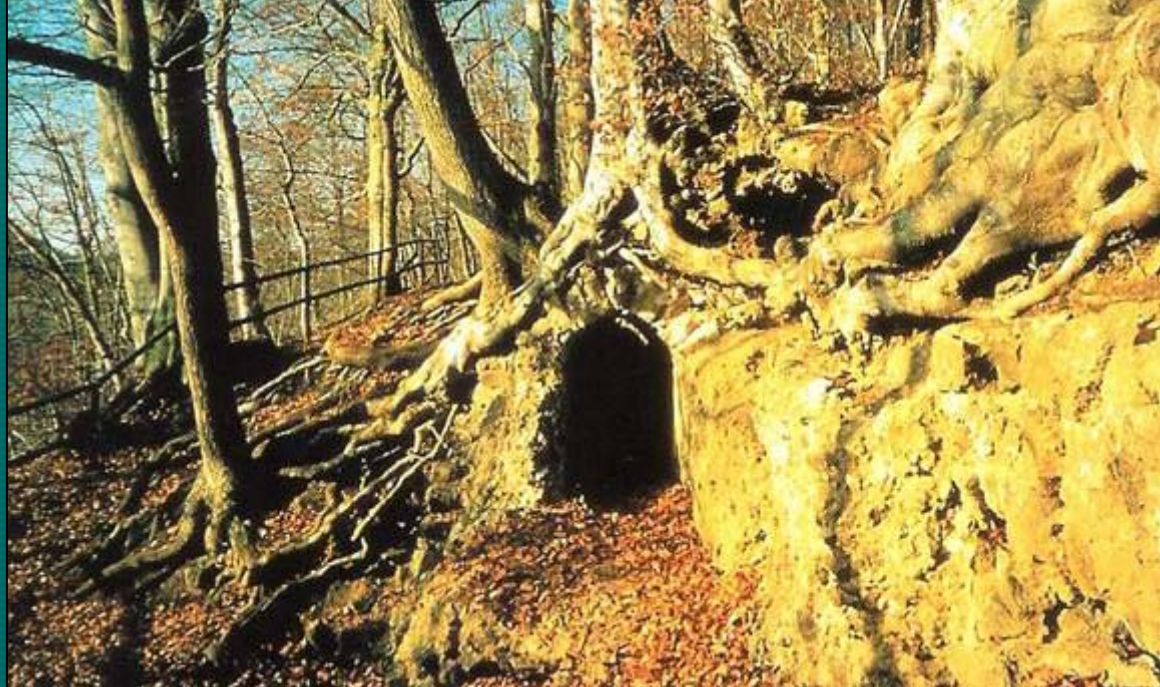

Der Limes beim Haghof,
Gemeinde Alldorf.

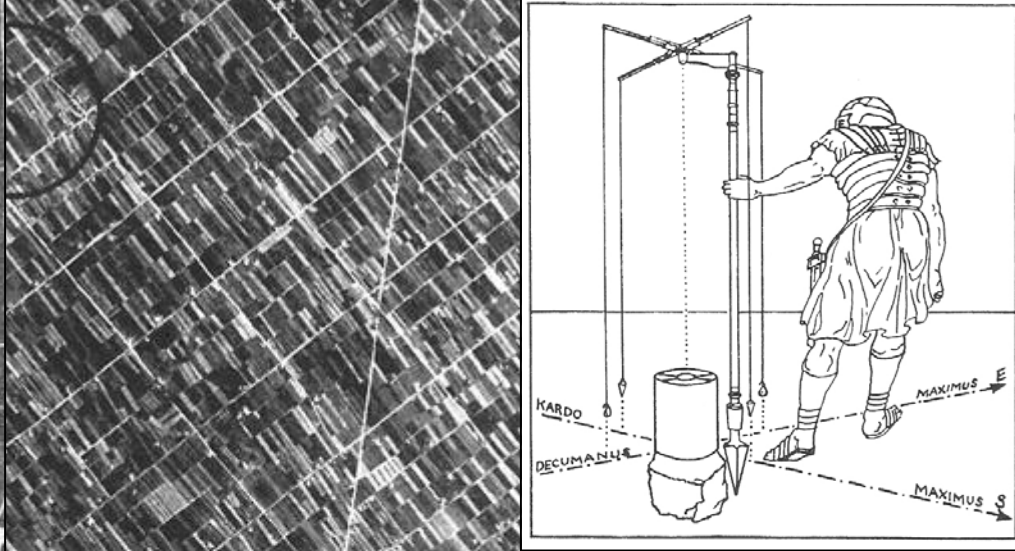
Zaniklé silnice

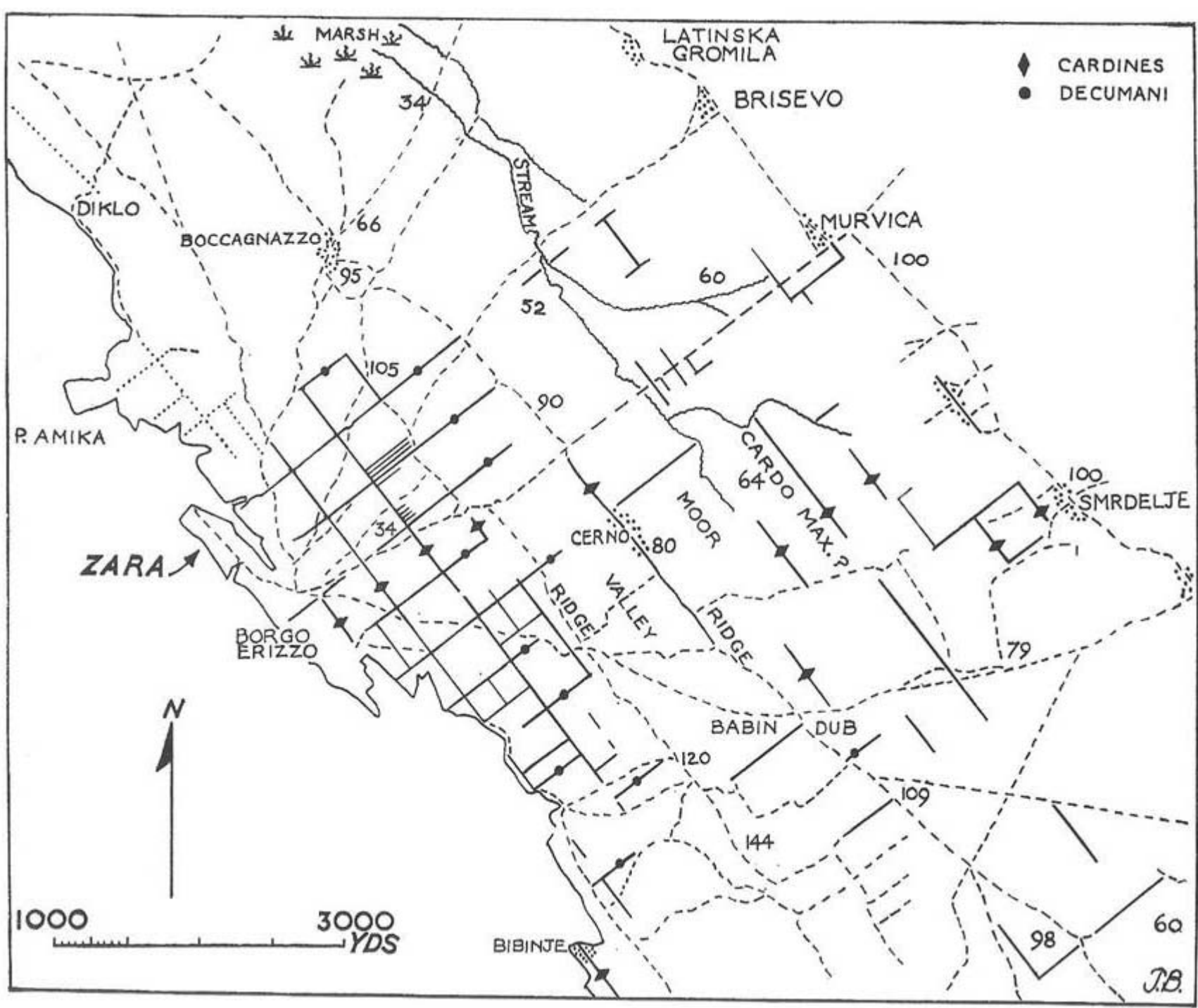
římské

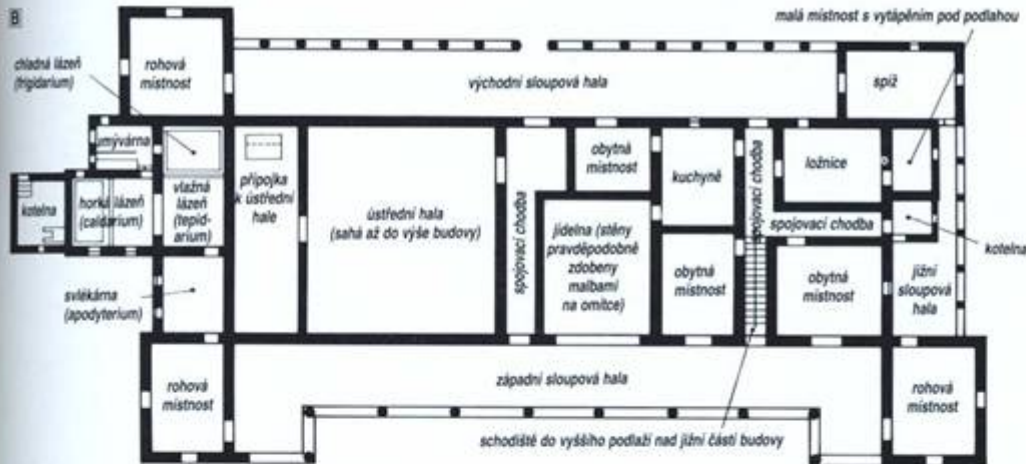
VODOVODNÍ
SYSTÉMY

CENTURIACE

2 ŘÍMSKÝ VENKOVSKÝ DŮM

V Kolíně-Müngersdorfu v Porýní (podrobná mapka vlevo) se dochovaly pozůstatky typické provinční villy tohoto období, umístěné v ohradě, s přidruženými zemědělskými budovami. Hlavní dům byl postaven v 1. stol. jako prostá stavba z kamene, ale v průběhu doby se přistavovaly na třech stranách portiky a ke čtvrté byla připojena malá lázeňská sestava. Jedna z místností (předpokládá se, že ložnice) byla opatřena vytápěním pod podlahou (hypocaustum). Fragmenty malované sádrové omítky, které byly nalezeny ve skladišti odpadků, lze považovat za malbu pocházející původně z hlavní jídelní místnosti. Villa v Kolíně-Müngersdorfu ve své podobě ze 3. stol. patřila bezpochyby dosti zámožnému jednotlivci, ale připojené zemědělské budovy svědčí o účelovém zaměření této usedlosti.

A Rekonstrukce vilového komplexu, některé podrobnosti dle dohadů. **B** Plán villy zachycující sídlo v plném rozvoji, 3. stol. **C** Západní průčelí villy.

Římská VILLA RUSTICA